

*Gácser István János**

PÉLDAKÉPEK ÉS KORLÁTOK: DÉL-TIROL AUTONÓMIÁJÁNAK TANULSÁGAI SZÉKELYFÖLD SZÁMÁRA

1 Bevezetés

A dél-tiroli autonómiát nemzetközi referenciamodellként tartjuk számon, amely példaként szolgálhat az európai régióban, de akár az egész világon is a kisebbségi konfliktusok enyhítése és megoldása terén.¹ Mégis miben rejlik ez a példátlan működés és hatékonyság, milyen intézmények adják az autonómia lényegét? Illetve bár példaértékű Dél-Tirol autonómiája, szolgálhat-e mintaként más autonómia törekvések számára, például a székelyföldi törekvéseknek, ahol nemcsak hogy a régmúltban gyökerező igény, de a tituláris nemzettel szembeni regionális többség is adott?

E tanulmány célja mindenekelőtt azt bemutatni, hogy milyen hasonlóság van a fent említett két régió között, mitől működőképes a dél-tiroli autonómia, illetve, hogy az a székelyföldi törekvések számára miben lehet és miben nem lehet minta. Ennek érdekében jelen írásban először áttekintjük az autonómia fogalmának legfőbb ismérveit, a két régió történeti sajátosságainak lényegi vonásait, majd a dél-tiroli autonómia intézményrendszerének fejlődését és működési sajátosságait. Az ötödik fejezet több lényegi kérdésben összehasonlítva mutatja be, hogy Dél-Tirol miben lehet minta és miben nem Székelyföld számára. A vizsgálat módszere klasszikus elemző: döntően a szakirodalomra és elsődleges forrásokra alapozva mutatjuk be a vizsgált kérdéseket,

* A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar jogász szakos hallgatója, aki a 37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekció Nemzetközi Jog I. Tagozatában III. helyezést ért el. Témavezetője Dr. Manzinger Krisztián. Jelen írás e díjazott OTDK-dolgozat szerkesztett változata. gacser07@gmail.com

¹ Perathoner 2015, 1.

majd azok elemzése révén fogalmazunk meg következtetéseket és javaslatokat.

Az elemzést részben bizonytalan keretek közé helyezi az a tény, hogy amíg Dél-Tirolban a működő autonómia okán van egy konkrét, az összehasonlítás alapját képező szöveg, az 1972-es statútum, addig Székelyföld esetében nincsen egységesen elfogadott, mindenki által támogatott koncepció. Tucatnál is több elképzelés született eddig, amelyek különböznek a felvázolt intézményi struktúra, a romániai magyarság alkotmányos meghatározása, de még Székelyföld területi kiterjedése vonatkozásában is. Az elemzés természetesen nem térhet ki minden eddigi tervezetre, ezért döntően kettő, a Bakk Miklós nevéhez és a Csapó József nevéhez kötődő szövegek képezik az összehasonlítás tárgyát, mivel hivatkozottságukat tekintve e két tervezet kapott kiemelt figyelem a tudományos, illetve közéleti diskurzusban.²

2 Az autonómia fogalmi áttekintése

Az autonómia szó a görög „autos” (ön) és a „nomos” (törvény) szavakból áll, azaz egyfajta önálló jogosultságot jelent a törvényalkotásra. Az autonómia fogalmilag nem kizárólag a nemzeti kisebbségekhez köthető, ugyanis többek között az egyetemek, egyházak és a helyi önkormányzatok is rendelkezhetnek autonómiával. Azonban, ha az autonómiára, mint nemzetközi kisebbségi jogi fogalomra tekintünk, úgy kijelenthető, hogy ez az egyik leghatékonyabb kisebbségvédelmi intézmény,³ amelynek több fajtája is ismert. Egy autonómia létrehozásakor az állam átenged bizonyos jogosítványokat, amikkel szuverenitásából fakadóan eredetileg kizárólag ő rendelkezik. Ez megvalósulhat úgy, hogy a kisebbségi jogok az egyes személyeket illetik meg, függetlenül azok tartózkodási helyétől, azaz nem az állam egy körülhatárolt földrajzi régiójához vagy megyéjéhez kapcsolódnak. A személyi autonómia során az állam egyes olyan állampolgárainak, akik tagjai

² Az elmúlt évtizedek autonómiastatútum-tervezetei kapcsán ld. pl. Bakk 2021.

³ Kántor, Majtényi 2004, 4.

például egy nemzeti kisebbségnek, egyéni kisebbségi jogokat ad, úgy, mint az anyanyelvhasználat joga. Ilyen személyi autonómiával rendelkeznek a számik a skandináv országokban.⁴ A személyi autonómia előnyeként szokták felhozni, hogy az az adott nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgár egyéni választásának függvénye, és ekként nem teremt újabb „kisebbségeket”, azaz nem vonatkozik azokra is, akik nem szándékoztak annak hatálya alá kerülni, míg hátrányként említhető, hogy nem sok példa ismert, amely során a személyi autonómia nagyobb lélekszámú kisebbségeknél sikeresen megvalósult.⁵ A személyi elvű autonómia egyébként eddig főleg olyan esetekben bizonyult célravezetőnek, ahol nem volt esély területi autonómiára, mert például a kisebbségek diaszpórajellegű kis „*etnikai szigetcsoportokban*” éltek együtt a számában domináns nemzeti közösséggel.⁶

Az autonómiai másik fajtája, a területi autonómia, ezzel szemben egy meghatározott terület lakossága számára biztosít belső önrendelkezést. Amennyiben kisebbséghez kötődik a területi autonómia alkalmazása, akkor sokszor az érintett területen egy, az állami többségtől eltérő nemzetiségű lakosság alkot többséget, a terület pedig erre tekintettel kap különleges jogokat. Itt fontos kiemelni, hogy hiába az etnikai többség az érintett területen, a területi autonómia intézményrendszerre nemcsak ezt a többséget szolgálja, hanem a lakosság egészét, így a nemzeti többséghez tartozó regionális kisebbséget és más kisebbségeket is. Erről beszélhetünk például Dél-Tirol esetében.⁷ A területi autonómia iránti igényt nem teremti meg pusztán az a tény, hogy az adott etnikai csoport az állam területének egy részén többséget alkot, elengedhetetlen egyes egyéb szempontok megléte is, úgy, mint korábbi autonóm vagy független státusz volta, vagy az állam asszimilációs tevékenysége következtében a veszély, hogy az adott kisebbség elveszíti kulturális, nyelvi önazonosságát.⁸

⁴ Németh 2009, 168.

⁵ Kántor, Majtényi 2004, 5.

⁶ Salat 2004, 6.

⁷ Németh 2009, 168.

⁸ Manzinger 2019, 72.

A területi autonómia esetében az adott terület rendelkezik jogalkotási, végrehajtási és igazságszolgáltatási autonómiával, amit kizárólag az állam szuverenitásának és jogrendszerének tiszteletben tartásával egyetemben gyakorolhat. A területi autonómia gyakorlati szempontból legegyszerűbb feltétele az, hogy az adott nemzeti kisebbség egy összefüggő területen regionális többséget alkosson,⁹ azonban ez azt is jelenti, hogy az adott területen élő – egyébként az állami többséghez tartozó – népcsoport a területi autonómia tekintetében kisebbséggé válik, amely a későbbiekben forrása lehet az autonómia alkalmazásával egyébként lecsendesített kisebbségi konfliktusoknak.

Fontos kiemelni a jó kormányzás (*good governance*) intézményét,¹⁰ amely során a lakosság egésze egyenlő arányban részesül az állam jogosítványaiából, különös tekintettel a törvényhozásra.¹¹ Ez leginkább olyan társadalmak számára bír kulcsfontossággal, amelyek – például etnikailag – nem homogének, ugyanis biztosítja a demokratikus és kiegyensúlyozott működésüket. Lijphart négy összetevőt nevez meg, amelyek elengedhetetlen kellékei a több etnikum demokratikus együttélésének. Ezek az eltérő társadalmi csoportok politikai vezetőit tömörítő nagykoalíció, a kölcsönös vétó, az arányos részesedés és a saját belső ügyek viteléhez biztosított magas fokú autonómia.¹²

A nagykoalíció azt biztosítja, hogy a politikai döntéshozatalban és a jogalkotásban ne csak az etnikai többség, hanem a kisebbség is részt vehessen. Dél-Tirolban például a hatályos státútum értelmében minden esetben olyan tartományi kormányt kell alakítani, amely tükrözi a tartományi parlamentben képviselt nyelvcsoportok számbeli erejét.¹³ A kölcsönös vétó a lényeges kisebbségi érdekek védelmét szolgálja, ugyanis még abban az esetben is, hogyha egy adott döntést nagykoalícióban hoznak meg, fennállhat a veszélye annak, hogy a többség

⁹ Németh 2009, 168.

¹⁰ A jó kormányzás általánosságban a közügyek átlátható, hatékony és felelősségteljes kezelését jelenti, amely kiszámíthatóságot és megbízhatóságot mutat mind a polgárok, mind más intézmények irányában.

¹¹ Türk 2007, 36.

¹² Lijphart 1977, 25-47.

¹³ Dabis 2014, 37.

leszavaz egy olyan kezdeményezést, ami a kisebbségek számára jelentős. Ennek elkerülésére a vétó jelenthet megoldást. Fontos kiemelni azonban, hogy a túlzott használata visszaüthet, és megbéníthatja az intézmény működését – ennek szemléletes példája volt Ciprus 1960 utáni bénultsága.¹⁴ A vétó, pont a visszaélések és a „kisebbség zsarnokságának” elkerülése érdekében nem egyszer kölcsönös jellegű, azaz nemcsak a kisebbség élhet vele. Dél-Tirol esetében ezzel az intézménnyel a tartományi költségvetés elfogadásakor találkozunk, ugyanis mind a német, mind az olasz etnikumnak lehetősége van a vétó jogával élni.

Az arányos részesedés azt hivatott biztosítani, hogy a terület lakossága etnikai arányainak megfelelően részesedhessen például a politikai képviseletből, az állami munkahelyekből és egyéb juttatásokból. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy például a közhivatali állások fel vannak osztva a nyelvi közösségek között úgy, hogy mindegyik etnikum lakosságárányosan részesedjen belőlük.¹⁵ Dél-Tirol esetében az etnikai kvóta által valósul meg az arányos részesedés, ami a döntéshozási szervek összetételében is megmutatkozik.

A belső ügyek viteléhez biztosított magas fokú autonómia széles körű, számos kérdésre kiterjedő intézmény, így magába foglalja az etnikumok kulturális örökségének és sajátosságainak védelmét is. Ezek közé tartozik például a nyelv, amely szabad használatának és megőrzésének elengedhetetlen kelléke az anyanyelvi oktatási rendszer kialakítása.¹⁶ Legjobban ez az elv megtestesülése az állam és a kisebbségi régió közt megosztott kompetenciák, hatáskörök terén látszik Dél-Tirol esetében, mert bár vannak olyan kompetenciák, melyeket kizárólag maga az állam gyakorolhat, de vannak olyan hatáskörök is, amik a régió kizárólagos hatáskörébe tartoznak.

Azonban hiába jelent az autonómia kifinomult és hatékony megoldást a kisebbségi nehézségekre, és az ebből eredő államok közt fennálló ellentétek orvoslására, túl szorosan kapcsolódik a szuverenitás fogalmához, és így nincs is olyan nemzetközi jogi dokumentum, amely

¹⁴ Manzinger 2019, 122.

¹⁵ Pföstl, 3.

¹⁶ Pföstl, 5.

kötelezné az államokat arra, hogy nemzeti kisebbségeik részére autonómiát biztosítsanak.¹⁷ A nemzetközi jog pont az államok szuverenitásának sérthetetlenségéből fakadóan nem is ismeri el egy az egyben az autonómiához való jogot,¹⁸ az erről való rendelkezést meghagyja az államoknak. Bár léteznek nemzetközi dokumentumok, amelyek az autonómiát egyfajta megoldásként ajánlják, ezek *soft law* jellegűek, vagyis nem bírnak kötelező erővel egyetlen államra nézve sem. A nemzetközi közösség a szuverenitásból fakadóan mindaddig az adott állam belügyének tekinti az autonómia kérdését, amíg a fennálló kisebbségi konfliktusok nem rendelkeznek erőszakos töltettel, és nem fenyegetik az adott ország vagy régió stabilitását és nyugalomát.¹⁹

3 Dél-Tirol és Székelyföld bemutatása

3.1 A határváltozások következményei

Dél-Tirol és Székelyföld múltbéli sorsa sok hasonlóságot mutat egymással, mind a kettő területet az első világháború következményeként csatolták el attól az országtól, ahová történelmileg tartozott. Dél-Tirol esetében az 1919-es saint-germaini békeszerződés csatolta a régiót az Olasz Királysághoz,²⁰ míg Székelyföld román fennhatóság alá kerülése a trianoni békeszerződésben rögzült.²¹ Ezt követően mind a kettő régió számára új időszámítás következett, ugyanis a korábbi domináns állami többséghez tartozó regionális többségek kisebbséggé váltak az új államokban és e kisebbségeket az érintett állam igyekezett beolvasztani.

A dél-tiroli német lakosság esetében az 1922-es fasiszta hatalomátvétel felerősítette a kisebbségek jogainak felszámolását: kezdetét vette a beolvasztás politikája – az ún. *adattamento* –, aminek keretében olasz

¹⁷ Varga 2004, 218.

¹⁸ Vizi 2004, 228-229.

¹⁹ Márton 2004, 176.

²⁰ Horváth 2022, 114.

²¹ Märle 2019, 104.

községi elöljárókat neveztek ki a német lakosságú települések élére, bevezették az olaszt mint hivatalos nyelvet, betiltották a Dél-Tirol elnevezés használatát és a németek bevándorlását; továbbá megtörtént a német helység- és utcanevek olaszosítása is, épp úgy, mint az elnémetesített családnevek visszaolaszosítása. Mindezek az intézkedések igen sok hasonlóságot mutatnak a korabeli román rendelkezésekkel, amelyeket a két világégés között a székelyföldi magyar kisebbség kárára vezettek be. Ilyen volt többek között az anyakönyveztetésről szóló törvény, amely értelmében a magyar keresztnevek anyakönyvezésére csak annak román „változatában” volt lehetőség, vagyis a helyi közigazgatási hatóságok megtagadhatták a le nem fordítható magyar keresztnevek bejegyzését.²² Ide sorolható az 1921-es földbirtokreform is, amely rendkívül diszkriminatív volt a románok javára és amely például elvette a székely közbirtokosságokat – azokat a nagy kiterjedésű erdőségeket, amelyek a székely közösségek létének gazdasági alapjait jelentették.²³ Többször alkalmazott eszköz volt a magyar kisebbség gyengítésére a közigazgatási átszervezés, így például 1938-ban Székelyföld egy tömbben élő magyarságát román többségű tartományokba vágták szét. Ezáltal megszüntették a magyar többségű megyéket, még nehezebbé téve így a magyar kisebbségnek a számarányának megfelelő politikai képviselő biztosítását,²⁴ valamint identitásuk megőrzését.

Dél-Tirol esetében lényeges változás következett be az 1946-os Gruber-De-Gaspari-egyezménnyel, amelyben Ausztria jogot szerzett arra, hogy fellépjen a dél-tiroli német közösség érdekében, Olaszország pedig kötelezettséget vállalt az autonómia megteremtésére.²⁵ Ez volt az a pont, ahol a két régió sorsa elvált egymástól, ugyanis a székelyföldi magyarság a kommunista irányba tolódó Romániába került vissza 1944/45-ben, ahol bár átmenetileg – 1952 és 1960 között – rendelkeztek névleges területi autonómiával, ám az elsősorban politikai

²² Barabás et al. 1990, 21.

²³ Mikó 1941, 29-30, 37.

²⁴ Barabás et al. 1990, 37-38.

²⁵ Mézes 2003, 7,12.

és ideológia célokat szolgált, nem kisebbségi érdekeket és nem bizonyult tartósnak.²⁶

3.2 Etnikai és közigazgatási viszonyok

Mielőtt áttekintenénk az intézményrendszerekkel kapcsolatos tudnivalókat, érdemes röviden bemutatni a két vizsgált régiót. Tirol a 20. század elején még egészében (a mai Észak-és Kelet-Tirol, Dél-Tirol, valamint Trentino) Ausztriához tartozott, ám az 1919-es saint germain-i békeszerződés következtében már csak Észak- és Kelet-Tirol tartozik Ausztriához Innsbruck székhellyel, míg a 7400 km² kiterjedésű Dél-Tirol, vagyis az Adige folyó felső vidéke (Alto Adige) és a 6.207 km² Trentino Olaszország részei. Dél-Tirol tartományát az autonóm Bolzano-Bozen megye, Trentinót az autonóm Trento megye alkotja és e két megye együtt teszi ki a Trentino–Alto Adige autonóm körzetet.²⁷ Trentino-Alto Adige régió egy olyan speciális közigazgatási egysége Olaszországnak, amelyben két területileg autonóm tartomány működik. Közülük a Bozen/Bolzano központú Dél-Tirol 504.643 fős népességének 62,3%-a német nyelvű, de vannak olasz (23,4%), és ladin (4,1%) lakosok is.²⁸ Ez utóbbi tény, a ladin közösség jelenléte, kulcsfontosságú segítő tényezőnek bizonyult az autonómia létrejötte kapcsán.²⁹

A nagyságrendileg 13.000 km² területű Székelyföld Románia területén található, azonban kiterjedése bizonytalan: egyesek szerint Maros, Hargita és Kovászna megyék területét foglalja magába, míg mások a történelmi székely székek területét veszik alapul, amelyek átlépnek a jelenlegi román megyehatárokon. A 2011-es román népszámlálási adatok szerint a történelmi Székelyföld 521.044 lakosából a 80,6% (408.175) magyar etnikumú, 16,6%-ot tesz ki a román etnikum (84.217 fő) vala-

²⁶ Manzinger 2020, 131-135.

²⁷ Mézes 2003, 6.

²⁸ Horváth 2022, 115.

²⁹ Dabis 2012, 46.

mint 2,7%-ot a roma etnikum (13.593 fő).³⁰ Ha a megyéket vesszük alapul, akkor a magyarság aránya alacsonyabb, döntően annak következtében, hogy Maros megyében a románság többséget alkot. Látszólag Székelyföld esetében is három különálló nemzetiség együttéléséről beszélhetnénk, mint Dél-Tirolban, azonban a valóság más.

3.3 Autonómiához fűződő viszony

Ha a két régió autonómiához fűződő viszonyát vizsgáljuk, szembe ötlük a múltban rejlő hasonlóság. Székelyföldet hosszú időn át sajátos önrendelkezés jellemezte, elég csak a székek rendszerére gondolni.³¹ A történelmi Székelyföld autonómiája a székely székek rendszerén keresztül öltött testet, mivel a székely székek „sajátos társadalmi és közigazgatási felépítéssel, sajátos jogokkal és különleges státussal” bírtak.³² Dél-Tirol autonómiája szintén a középkorban gyökerezik, ugyanis 1248-ban született meg a Tiroli Tartomány,³³ ami már ekkor önállónak számított, melyre figyelemmel később a Habsburgok is nagyfokú önállóságot biztosítottak a tartománynak.³⁴ Az 1918-1920 között lezajlott hatalomváltások révén azonban az érintett régiók új állam keretébe kerültek, amelyek nem kívántak számukra autonómiát biztosítani. Érdemes azt is megjegyezni, hogy a székely székek jogállását Magyarország számolta fel az 1870-es években az egységes, polgári közigazgatás kiépítésével, ez azonban nem hozta hátrányos helyzetbe a székely lakosságot, szemben az 1920 utáni helyzettel.

Dél-Tirol mára egy példaértékű autonómiát tudhat magáénak, melyben mind a három nemzetiségének egyenlő mértékben biztosítja jogaik gyakorlását, és az autonómiából való részesedést. Ám ennek

³⁰ A 2011-es román népszámlálás Székelyföldre vonatkozó adatai. Letöltés helye: <https://statisztikak.erdelystat.ro/adatlapok/szekelyfold/3284>, letöltés ideje: 2024.12.08.

³¹ Bodó 2018, 14.

³² Székely Nemzeti Tanács „magunkról”. Letöltés helye: <https://www.sznt.org/hu/magunkrol/bemutato>, letöltés ideje: 2024.12.08.

³³ Csapó 2003, 154.

³⁴ Mézes 2003, 6.

a létrejöttéhez hosszú út vezetett, amely nem volt mentes a politikai ellentétektől, robbantásos merényletektől és a nemzetközi közösség beavatkozásától sem. Ezzel szemben Székelyföld nem bír autonómiával, bár az arra való törekvés évtizedek óta jelen van.

Röviden érdemes kitérni arra, hogy Székelyföld az egyetlen olyan többségében külföldi magyarok által lakott terület, amely valaha – ezen magyar etnikai többségre tekintettel – területi autonómiát kapott az érintett államtól.³⁵ A kommunista Romániában egyértelmű szovjet behatás következményeként létrejött 1952-ben a korábbi Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely megyék területén a Magyar Autonóm Tartomány (MAT), ami azonban közel sem a román kisebbségpolitika kiemelkedő vívmányaként született meg. A MAT lakosságát több mint 77%-ban magyarok tették ki, a szovjet cél pedig az volt, hogy a kommunizmus építésével szükségszerűen együtt járó társadalmi átalakítások ne váljanak etnikai konfliktussá.³⁶ A MAT nevében az „autonóm” szó névleges volt, valódi tartalom nem volt mögötte, ugyanis a „centralizált államszocialista közigazgatás tulajdonképpen kizár[t] bármiféle autonómiát”, márpedig a székelységnek ekkor nyújtott területi alapú autonómia „a szovjet államszocialista diktatúra terméke” volt.³⁷

4 A dél-tiroli autonómia intézményrendszere

4.1 Regionális és tartományi szintű szervek

Az Olasz Köztársaságot régiók, tartományok (provinciák) és községek alkotják. A régiók az alkotmánynak megfelelően saját feladat- és hatáskörrel rendelkező egységek. Az alkotmány a területi egységek két fajtáját különbözteti meg: vannak a különleges jogállású régiók, illetve a rendes jogállású régiók.³⁸ Olaszország húsz régiója közül öt rendelkezik

³⁵ Manzinger 2018, 161.

³⁶ Manzinger 2020, 131-132.

³⁷ Veress 2006, 9.

³⁸ Csapó 2003, 156.

a speciális statútummal bíró autonóm státusszal, közülük egy Trentino-Alto Adige (Trentino-Dél-Tirol). A kompetenciák nyolcféleképpen oszlanak meg az állam, a régió és a tartományok között. Vannak a kizárólagos állami kompetenciák, az állam és a régiók által közösen gyakorolt hatáskörök, illetve vannak a régióknak és a tartományoknak is kizárólagos kompetenciái.³⁹

Trentino-Dél-Tirol autonóm régió két tartományból, Trentoból és Bozen/Bolzano-ból áll. Az 1972-es autonómia-statútum alapján mind a kettő tartomány saját autonómiával bír, a régiót pedig közösen kormányozzák a saját tartományi gyűlésükből küldött személyeken keresztül, akik egyben a régió tanácsának is tagjai.⁴⁰

4.1.1 Tartományi szervek

Tartományi szinten mind a bolzanói, mind a trentinói tartomány élén három intézmény áll: a Tartományi Gyűlés, a Tartományi Bizottság, valamint a Tartományi Kormányzó.⁴¹

A Tartományi Gyűlés (olaszul *Consiglio provinciale*, németül *Landtag*), a tartomány parlamentje, amely a tartományi törvényhozásért felel,⁴² tagjait öt évre választja a lakosság. A Tartományi Gyűlés elnökét maga soraiból választja úgy, hogy a hivatali idő első felében (30 hónap) az elnököt a német nyelvcsoporthoz adja, az alelnököket pedig az olasz vagy a ladin nyelvcsoporthoz választják, míg a ciklus második felében az elnöknek olasznak kell lennie, akit német és ladin alelnökök segítenek.⁴³ Már az intézmény vezetőségének összetételében is látható a törekvés mindhárom etnikai csoport bevonására, ami a dél-tiroli autonómia fontos ismérve.

³⁹ Dabis 2012, 48-49.

⁴⁰ Horváth 2022, 115.

⁴¹ Gulyás 2007, 77-82.

⁴² Peterlini 2013, 24.

⁴³ Dabis 2012, 57.

Az Autonómia-statútum 55. cikke alapján e testület felelős a tartományi törvények megalkotásáért. A 2001-es olasz alkotmánymódosítás óta e törvényeket csakis a kihirdetésük után lehet megtámadni az olasz Alkotmánybíróságon alkotmányellenességre, vagy EU-s kötelezettségzegésre hivatkozva, míg az alkotmányreformot megelőzően a tartományi jogszabályokkal szemben az olasz állam a tartományi kormánybiztoson keresztül még a kihirdetés előtt előzetes kontrollal élhetett, amennyiben azok a nemzeti vagy a tartományi érdekekkel ellentétesek voltak. A 2001. február 16-án hatályba lépett 2. számú alkotmánytörvény újításai közt volt az is, hogy az ország legfelsőbb politikai testületeinek – így az autonóm régiók szerveinek – összetétele megváltozott, így Dél-Tirolban a legkisebb nyelvcsoporthoz, a ladinokhoz is megfelelő képviselőkhöz jutottak az autonómia intézményeiben. Az alkotmánymódosítás újításának eredményeként megváltozott a régió és a tartomány viszonya is, ugyanis a két tartomány léte már nem kötődik a régió létehez, és a tartományok politikai életüket szabadabban szabályozhatják.⁴⁴

Különleges, nyelvcsoportonkénti szavazásra is van lehetőség, amennyiben arra az érintett nyelvcsoporthoz képviselőinek többsége igényt tart,⁴⁵ és felmerül a kétség egy törvényjavaslattal kapcsolatban, hogy az sérti az egyik nyelvcsoporthoz jogegyenlőségét vagy kulturális identitását. Ebben az esetben az érintett nyelvi kisebbség szavazategyenlőség esetén dönthet az említett jogszabály sorsáról,⁴⁶ ezzel is elősegítve a kisebbségek egyenlőségén és önrendelkezési jogán alapuló jogalkotást.

A Tartományi Gyűlés az olasz alkotmánnyal, a köztársaság jogelvéivel, valamint nemzetközi kötelezettségeivel, és a Statútum II. szakaszának I. fejezetével összhangban,⁴⁷ abszolút többség révén meghatározza törvényeivel a tartomány kormányzati formáját, a tartományi gyűlés tagjainak, a tartományi kormányzó, illetve a tartományi tanácsosok választását, valamint a tartomány egyes szervei közti kapcsolatot.

⁴⁴ Dabis 2012, 57-58.

⁴⁵ Mézes 2003, 14.

⁴⁶ Alber 2022, 12.

⁴⁷ Dabis 2012, 57.

Továbbá hatáskörébe tartozik a tartományi népszavazások anyagi- és eljárásjogi szabályozása, és nem utolsósorban a tartományi kormányzóval szembeni bizalmatlansági indítvány lefolytatása is.⁴⁸

A Tartományi Gyűlés 35 képviselőből áll, akiket egy tisztán listás, egyfordulós választási rendszerben választanak meg, ahol az egész tartomány egy választókerületet tesz ki, és nincs bejutási küszöb. Aktív választójoggal azok a 18 év feletti olasz állampolgárok bírnak, akik legalább négy éve a tartomány területén laknak. A tartomány parlamentjét közvetlenül a lakosság választja, s bár e választást mindig is tartományi választásnak hívták, ám ez a kifejezés a 2001-es alkotmányreform után helytálló igazán, ugyanis csak ezután nevezték ki a tartomány parlamentjét a saját, tartományi választásokon, míg a reformot megelőzően a tartományi parlamentet nem a saját tartományi választásokon, hanem a regionális parlament megválasztásával nevezték ki. Azonban ez a 2001-es reformmal megfordult, és azóta Dél-Tirol és Trentino két tartományi parlamentjét választják közvetlenül, és e két tartományi parlament képviselői alkotják a regionális tanácsot.⁴⁹ A megválasztott tartományi képviselők így egyúttal a regionális törvényhozásnak is a tagjaik, amely a 35 trienti és a 35 bozeni tartományi képviselőből tevődik össze.⁵⁰

A Tartományi Bizottság, azaz a *Landesausschuß / Giunta provinciale* a tartomány végrehajtó szerve, ami a kormányzóból, a két helyetteséből, valamint a tanácsosokból áll. A bozeni provinciai bizottság esetében a kormányzó egyik helyettesének a német, míg a másik helyettesének az olasz nyelvcsoporthoz tartozó tagjaiból kell kikerülnie,⁵¹ valamint a tanácsosok és póttagok összetételének is követnie kell a tartomány népcsoport szerinti összetételét, ami tökéletesen példázza, hogy nemcsak a tartományi jogszabályok megalkotásában, hanem azok gyakorlatban

⁴⁸ Peterlini 2013, 24.

⁴⁹ Dabis 2012, 57-59.

⁵⁰ Alber 2022, 12.

⁵¹ Dabis 2012, 59-60.

való érvényesülésében – azaz a végrehajtásban – is részt vállalnak a nyelvcsoportok,⁵² függetlenül a lélekszámuktól.⁵³

A Bizottság mindenekelőtt kormányozza a tartományt, aminek kezein belül a tartományi ügyekben igazgatási tevékenységet végez, valamint kezeli a provincia vagyont, és vezeti a közszolgáltatást ellátó tartományi tulajdonban lévő üzemeket is. A tartományi kormány rendeletei útján végrehajtja a tartományi gyűlés által elfogadott törvényeket, továbbá hatáskörét képezi még a határozathozatal olyan szakterületeket érintő rendeletekről, amik a provinciák rendeletalkotási hatáskörébe tartoznak.⁵⁴

A tartományi kormány összetételének az Autonómiastatútum 50. cikkének 2. bekezdése alapján az egyes nyelvcsoportok tartományi gyűlésben képviselt aránya szerint kell alakulnia, éppen ezért a kormány szempontjából kimagasló fontosságú a Landtag frakciók létszámának egymáshoz viszonyított aránya és nyelvi összetétele.⁵⁵ Mivel a pártok nyelvcsoport hovatartozás tekintetében többnyire blokkokat alkotnak, így általában választási eredménytől függetlenül koalíciós kormány jut hatalomra.

A tartományi kormányzó, mint a tartományi szint harmadik főbb intézménye, képviseli a tartományt, valamint kibocsátja saját hatáskörében a Tartományi Bizottság rendeleteit. Két vagy több község lakosságának érdekében a közbiztonság és a közegészségügy területén intézkedéseket is hozhat, nem túllépve hatáskörét.⁵⁶ Jelentős befolyással és szereppel bíró pozíció a kormányzói szék, ugyanis a kormányzó határozza meg többek között a tartomány politikai irányát és összehívja, valamint vezeti a tartományi kormányüléseket.⁵⁷ Éppen ezért a tartományi elnököt hivatali idejének első felében a német, míg az alelnököt az olasz népcsoport tagjai közül kell választani, majd a második

⁵² Gulyás 2007.

⁵³ Alber 2022, 12-13.

⁵⁴ Dabis 2012, 60.

⁵⁵ Peterlini 2013, 25-26.

⁵⁶ Dabis 2012, 59.

⁵⁷ Alber 2022, 13.

30 hónapban fordítva,⁵⁸ ismét csak biztosítva minden nyelvcsoporthoz számára a „hatalomból” való egyenlő mértékű részesedést.

4.1.2 Regionális szervek

A két tartományi szint együtt teszi ki a regionális szintet, amely esetében ismét három intézményről kell szót ejteni, ugyanis Trentino-Dél-Tirol régió élén a Regionális Tanács, a Régió Elnöke és a Regionális Bizottság áll. A Regionális Tanács (olaszul *Consiglio Regionale*, németül *Regionalrat*) gyakorolja a regionális törvényhozói hatalmat 70 képviselője útján, akik a két tartományi parlament képviselői. Az ötéves hivatali idő természetesen megegyezik a két tartományi parlamenti ciklus idejével, a székhelye pedig a ciklus egyik felében Bozen/Bolzano-ban, a másikban pedig Trentinoban található. A gyűlés elnöke szintén a paritáson alapuló módon tölti be hivatalát, azaz a trentinói ülések idején olasz nyelvcsoporthoz tartozó személy elnököl, míg a bozeni ülések során német, míg az alelnökök az elnöktől eltérő nyelvcsoporthoz tartozó személyekből kerülnek ki. A német és olasz képviselők többségének szavazatával ladin nyelvcsoporthoz tartozó személy is lehet a regionális törvényhozás elnöke,⁵⁹ ami, ha csupán a régió nyelvcsoporthoz tartozó lélekszámát vizsgáljuk, igen nagy engedmény.

A Regionális Tanács feladata hasonló a tartományi intézményi „párjához”, azaz a Landtaghoz, ugyanis az autonómia keretein belüli regionális törvényalkotást végzi (ami szabályozási kör tekintetében eltér a tartományi feladat- és hatáskörtől), valamint felügyeli a regionális kormány munkáját.⁶⁰ Az első törvényhozói feladata a Regionalrat-nak a régió jogállásának szabályozása, amit statútumok útján hajt végre. A 2001-es alkotmányreform óta a regionális parlament hatáskörét képezi az Autonómia-statútum módosításának kezdeményezése.⁶¹

⁵⁸ Gulyás 2007.

⁵⁹ Peterlini 2013, 23.

⁶⁰ Csapó 2003, 157.

⁶¹ Alber 2022, 11.

A régió végrehajtó hatalmának központi szerve a Regionális Bizottság (*Giunta Regionale / Regionalausschuss*), amelynek tagjai az elnök, az alelnökök, valamint az ülnökök.⁶² Mint minden kormány esetében, itt is a parlament képviselőiből kerülnek ki a kormány tagjai, jelen esetben e feladatot a Regionális Tanács látja el. Az Autonómia-státútumnak megfelelően mind az olasz, a német, és a ladin nyelvcsoporthoz arányosan kell részesülnie a regionális végrehajtói hatalomból, továbbá az alelnökök egyikének az olasz, míg a másiknak a német nyelvcsoporthoz kell kikerülnie. Az, hogy a ladin nyelvcsoporthoz jelenléte nélkülözhetetlen a regionális kormányban, természetesen ellentétes a lélekszámarányos reprezentáltsággal,⁶³ azonban elengedhetetlen összetevője annak, hogy egyik nyelvcsoporthoz önkormányzatokhoz fűződő joga se csorbuljon. Pont ez a garancia az egyik kulcsa a dél-tiroli autonómiának, vagyis, hogy nyelvcsoporthoz és azok lélekszámától függetlenül mindenki számára egyenlő mértékben és módon biztosítja a kisebbségi és egyéb jogok érvényesülését.

A Bizottság hatáskörébe tartozik a törvények végrehajtása és a regionális törvények kezdeményezése, amelyeknek természetesen összhangban kell lenniük az olasz alkotmánnyal és a nemzetközi kötelezettségekkel. A Bizottság elnöke látja el az egész régió képviselőit, valamint kihirdeti a régió törvényeit és rendeleteit, valamint a központi kormány utasításai alapján irányítja az állam által a régióra ruházott igazgatási feladatok ellátását is.⁶⁴

A Régió Elnöke felelős az állam által a régióra átruházott igazgatási feladatok ellátásáért. A fent említettek szerint a Regionális Tanács az, aki saját tagjai közül megválasztja az elnököt, a két alelnököt és a titkárokat, akik hivatali ideje 30 hónap. Jelen intézmény esetében is a ciklus egyik felében az olasz képviselőcsoporthoz adja az elnököt, míg az alelnököt a német képviselőcsoporthoz, majd a ciklus másik felében ez megfordul.⁶⁵ Mivel a törvényhozási jogkörök szinte teljes mértékben

⁶² Gulyás 2007.

⁶³ Peterlini 2013, 24.

⁶⁴ Csapó 2003, 157.

⁶⁵ Gulyás 2007.

a tartományi szinten vannak, a regionális kormányt vezető elnök jelentősége és politikai súlya is csekély.⁶⁶

4.2 Egyéb intézmények

4.2.1 A Hatok Bizottsága (*Sechser Kommission*)

Dél-Tirol legjelentősebb jogforrása az 1972-es Autonómia-státútum, ami alkotmányerejű jogszabály, így nem fenyegeti az, hogy könnyedén módosítsák, vagy helyezték hatályon kívül. Ám e stabilitás könnyedén válhat merevséggé, ha nem tudja megfelelően követni a társadalmi, gazdasági és egyéb változásokat, ami viszont elég nehézkés az egyoldalú és meglehetősen hosszadalmas státútum-módosítási procedúrán keresztül. Erre a problémára jelent kielégítő választ a Hatok Bizottságának (*Sechser Kommission*) intézménye, amely a végrehajtási utasításain keresztül biztosítja az autonómia aktualizáltságát, valamint a paritásos egyenlőség által teremt kiegyensúlyozott és naprakész kapcsolatot Dél-Tirol és az állam közt.

A Hatok Bizottságnak eredetileg csupán konzultatív szerepet szántak, hogy javaslataival segítse a mindenkori olasz kormányt az autonómia gyakorlatba ültetésével kapcsolatban. Azonban a Bizottság az 1970-es évektől bő húsz év alatt a konzultatív testületi szerepkörből tényleges döntéshozó entitássá nőtte ki magát, ugyanis mind az olasz állam, mind az autonóm tartomány számára megfelelő eszköznek bizonyult a gördülékeny kommunikáció lefolytatására.

Ami a Bizottság összetételét illeti, tagjai közül hármat az állam delegál azzal a kikötéssel, hogy egynek közülük német ajkúnak kell lennie, míg a másik három tagot a tartomány választja meg, úgy, hogy egy közülük olasz anyanyelvű legyen. Mindez jól példázza az intézmény paritásos jellegét azáltal, hogy a tagokat egyenlő számban választja meg az állam és a tartomány, valamint mind a kettő etnikum kötelezően képviselteti magát.

⁶⁶ Alber 2022, 13.

A testület az Autonómia-statútum gyakorlatba ültetését, és ezáltal az aktualizálását az erről szóló végrehajtási rendelkezései által végzi, amiket aztán az olasz kormány kormányrendelettel hirdet ki. Jogi szempontból ezek egy különleges, számukra fenntartott helyet foglalnak el a jogforrási hierarchiában, mivel az olasz alkotmány 77. cikke kimondja, hogy a törvények és a kormányrendeletek azonos rangú jogszabályoknak számítanak, így biztosítva a Bizottság végrehajtási utasításainak kiemeltebb joghierarchiai pozíciót azáltal, hogy azok törvények és az alkotmányerejű törvények között helyezkednek el. A jogforrási helyzetük a rendeletek természetének köszönhető, mivel a végrehajtási rendeletek paritásos egyeztetés útján jönnek létre, éppen ebből kifolyólag a hagyományos kormányzás egyoldalú döntéseinél kiemeltebb jogforráshierarchiai pozíció illeti őket, hiszen elfogadásuk reprezentatívabb. De természetesen az autonómia-statútumnál – ami alkotmányerejű, így az olasz alkotmány és a hagyományos parlamenti törvények között áll – eggyel alacsonyabb helye van a jogforrási hierarchiában, ugyanis azt csupán kiegészíti, értelmezi.

E speciális jogforrási minőség természetesen védi a Bizottság végrehajtási rendeleteit, ugyanis azok módosítását, hatályon kívül helyezését kivonja a parlament, illetve a kormány hatásköréből és a Bizottságéba helyezi, mivel a végrehajtási utasításokat kizárólag másik végrehajtási utasítás útján lehet módosítani és hatályon kívül helyezni. Ami pedig az olasz kormányt illeti, az csupán abban az esetben tagadhatja meg a Bizottság rendeleteinek kihirdetését, ha azok alkotmányellenesek vagy nem összeegyeztethetőek az ország jogi fundamentumával. Ám a paritásos procedúra kifejezetten elősegíti a rendeletek összhangját az alkotmánnyal, nem véletlen, hogy az olasz Alkotmánybíróság nem is igen szorul rá arra, hogy megtámadja a Hatok Bizottságának végrehajtási rendeleteit.

Hatok Bizottságának intézménye védve van a mindenkori kormány befolyásától, valamint a változékony politikai közhangulattól. Ha ilyen szintű jogi védelemben nem részesülne, úgy politikai mezőbe kerülne és könnyen változtathatná meg akár a kormány, akár a parlament a végrehajtási rendeleteket kénye-kedve szerint, ami nemcsak a Bizottság autonóm működését, de az egész tartomány autonómiáját is alááshatná.

A Hatok Bizottsága tagja Tizenkettek Bizottságának, mely az egész régióra vonatkozóan végzi ugyanezt a feladatot,⁶⁷ azaz az Autonómia-statútum egyeztetéseken keresztül folyamatos alkalmazását és aktualizálását, valamint az új állami törvények és rendelkezések adoptálását az autonóm régió számára.⁶⁸

4.2.2 *Etnikai kvóta*

Az olasz állami kisebbségpolitika alapján a nemzetiségi kisebbségek az olasz többséggel megegyező mértékű szabadsággal rendelkeznek saját kultúrájuk gyakorlását illetően, sőt a nyelvi kisebbségek még pozitív jogokkal is bírnak. E rendszer a köznyelvben etnikai kvótaként ismert, míg hivatalosan nyelviséghez kötődő jogokról beszélhetünk.⁶⁹

Az Autonómia-statútum 99. cikkelye kimondja, hogy Dél-Tirolban az olasz és a német nyelv egyenjogú egymással, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a dél-tiroli németek az élet minden területén korlátlanul használhatják az anyanyelvüket. A közigazgatás területén ez három alapelvben testesül meg: az állami intézmények alkalmazottai összetételének tükröznie kell az etnikai arányosságot – ez az úgynevezett etnikai kvóta –, a munkavállalók részéről elvárt az olasz és a német nyelv ismerete is azért, hogy a harmadik elv, azaz az eljárás és az ügyintézés anyanyelven való lefolytatása, is érvényesülhessen.⁷⁰

Az Autonómia-statútum több olyan rendelkezést tartalmaz, ahol a németek, az olaszok, valamint a ladinok három nyelvi csoportját számszerű erejük arányában veszi figyelembe, amely szabályozást hívják etnikai arányosságnak vagy etnikai kvótának. Funkcióját tekintve ez egyfajta védelmi mechanizmus a Dél-Tirolban élő mindkét kisebbség, így a németek és a ladinok, számára azt hivatott biztosítani, hogy a két etnikum az állami munkahelyek betöltésekor semmiféle hátrányt

⁶⁷ Dabis 2012, 55-57.

⁶⁸ Peterlini 2013, 52-53.

⁶⁹ Dabis 2012, 62-65.

⁷⁰ Gulyás 2007.

ne szenvedhessen. Érdemes hangsúlyozni, hogy ott, ahol a német és ladin többség mellett olasz számbéli kisebbségről beszélhetünk, az ő nyelvcsoportjukat is védelemben részesíti.

Az etnikai arányosság rendszere alkalmazandó a Statútum szerint a helyi köztestületek szerveinek összetételében, a közalkalmazotti tisztségek betöltésében, továbbá az ország jóléti, szociális és kulturális célú költségvetési forrásainak elosztásakor is. Eredetileg e kvóta rendszer a közszférában lévő olasz munkavállalói többség ellensúlyozása érdekében került bevezetésre, amire a fasiszta időszak célzott olaszosítása és kisebbségbarátnak egyáltalán nem nevezhető politikája után égető szükség volt.⁷¹

A fent említett közigazgatási elvek közül az első alapelv – az állami intézmények alkalmazottainak etnikai arányosság szerinti összetétele – tényleges érvényesülését az Autonómia-statútum 89. cikke segíti elő, amely elrendeli, hogy Dél-Tirol tartományban az állami álláshelyek betöltésével kapcsolatban létszámtervet kell készíteni. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az állami munkahelyeken az egyes népcsoportok tagjai olyan arányban dolgozhatnak, mint amit a három népcsoport – német, olasz, ladin – esetében a népszámlálás adatai mutatnak.

Ahhoz, hogy az etnikai arányosság torzításoktól mentesen valósuljon meg, szükség van a lakosság nyelvi hovatartozásának hiteles, valóságot tükröző felmérésére. Ennek érdekében tízévente a népszámlálás során minden dél-tiroli állampolgár köteles megjelölni, hogy melyik nyelvcsoporthoz tartozik.⁷² Az olaszországi népszámlálások a nemzeti, illetve vallási hovatartozásra nem kérdeznek, így ilyen adatokkal az állam nem rendelkezik. Mindazonáltal az országos népszámlálás dél-tiroli sajátossága az, hogy a nyelvcsoporthovatartozást kötelező bevallani,⁷³ ugyanis, ha az adott nyelvcsoporthovatartozás pontos lélekszáma hibás, úgy mind az egyéni, mind a kisebbségi szinten csorbát szenvedhetnek azok az Autonómia-statútum által biztosított és az állam által érvényesített jogok és jogosultságok, amelyek egyébként a nyelvcsoporthovatartozástól függetlenül a lakosok számára érvényesülnek.

⁷¹ Alber 2022, 18.

⁷² Gulyás 2007.

⁷³ Dabis 2012, 65.

megilletik. A hátrányos megkülönböztetés és a kirekesztés elkerülése végett a népszámláláskor nem csupán a három legnépesebb nyelvcsoporthoz jelölheti meg az egyén hovatartozását, hanem amennyiben sem a német, sem a ladin, sem az olasz etnikumba nem tartozik, úgy a „más” kategóriát köteles beírni.⁷⁴

Az etnikai kvóta rendszerének működéséhez elengedhetetlen annak rugalmas volta, azaz amennyiben az adott nyelvcsoporthoz számára fenntartott munkahelyre nincs megfelelő jelentkező, úgy egy másik nyelvcsoporthoz való munkavállaló is feltöltheti a meghirdetett állást, azonban ezt pontosan fel kell jegyezni, hogy a következő ilyen helyzetben az előnyben részesült nyelvcsoporthoz visszaadhassa a kapott lehetőséget.⁷⁵ E cserére nem csupán a kiírt nyelvcsoporthoz való jelentkezők hiánya alapján, de az adott személyek egyéni alkalmatlansága miatt is sor kerülhet.⁷⁶

A nyelvcsoporthoz jogegyenlőségének biztosításához kulcsfontosságú az etnikai kvótán túl - vagy éppenséggel azt kiegészítve - a második közigazgatási alapelv érvényesülése, azaz a kétnyelvűségi követelmény a közalkalmazotti munkahelyek betöltésekor. Mind a német, mind pedig az olasz nyelv ismeretéről kötelesek számot adni a munkavállalók egy speciális bizottság előtti vizsga keretein belül, és azok a jelöltek, akik nem beszélnek mind a két nyelvet, nem dolgozhatnak a közszférában.⁷⁷ E szigor elsősorban túlzónak tűnhet, azonban a kétnyelvűségi követelmény nélkül könnyedén sérülhet a nyelvcsoporthoz anyanyelven való eljáráshoz fűződő joga, valamint az olasz és a német nyelv Autonómia-statútum 99. cikkében foglalt egyenjogúsága.

Amennyiben tehát a jelentkező állami foglalkoztatásban, vagy közfeladat ellátásában szeretne részt vállalni, úgy nélkülözhetetlen a két nyelv ismerete, és ennek igazolása is, azonban a jelenlegi szabályozások fényében van mód a vizsga mellőzésére. A jelentkező elegendő, hogyha azt tudja bizonyítani, hogy egy bizonyos fokú iskolázottsággal

⁷⁴ Uo. 65-66.

⁷⁵ Alber 2022, 18.

⁷⁶ Dabis 2012, 65.

⁷⁷ Peterlini 2013, 31.

bír az adott nyelvekből, és csupán abban az esetben kell az említett vizsgát letennie, hogyha az egyik nyelvből nem rendelkezik ilyennel. Mindazonáltal az, aki az egyik nyelven végezte a középiskolát, a másik nyelven pedig a felsőoktatást, már „alapból” megfelel a kétnyelvűségi követelményeknek.⁷⁸ Erre pedig a dél-tiroli iskolarendszer, valamint a *Zweitensprache* intézménye jóvoltából bőven akad példa.

4.2.3 Nyelvi jogok

Az autonómia-statútumba foglaltaknak megfelelően a német nyelv az olasszal egyenjogú, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy az oktatástól kezdve a közigazgatáson át a peres eljárásokig a német nyelv használata biztosítva van az élet minden területén. Az iskolarendszer az anyanyelven történő oktatáson alapszik, ami az óvodai képzéstől egészen a felsőoktatásig biztosított. Ami a dél-tiroli oktatási rendszert kiemelkedőnek és felettébb kisebbségbaráttá teszi, az az, hogy nemcsak a „saját” nyelven való oktatást biztosítja a nyelvi csoportoknak, hanem kötelezővé teszi másodikos kortól a második nyelv tanulását is,⁷⁹ ami felkészíti a fiatalokat a későbbi munkavállalásra, ugyanis ezáltal a kétnyelvűségi követelménynek is eleget fognak tudni tenni. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy nem egy kétpólusú oktatásról van szó Dél-Tirol esetében, mivel a ladinok számára is biztosított az anyanyelven való tanulás joga, így pedig párhuzamosan egy három nyelvű iskolahálózat-rendszer működik.⁸⁰

A közigazgatáshoz és az oktatáshoz hasonlóan a dél-tiroli kisebbségek számára a bíróságok eljárása során is biztosítva van az anyanyelvhasználat. A polgári peres eljárásban például a feleknek joga van az eljárás nyelvének szabad megválasztásához, valamint amennyiben a válaszirat és a feljelentés eltérő nyelvek, úgy kétnyelvű eljárásról beszélhetünk. A büntetőeljárás esetében az egynyelvűség gyakorlati

⁷⁸ Uo. 31.

⁷⁹ Horváth 2022, 128.

⁸⁰ Dabis 2012, 67.

szempontból előnyt élvez, kétnyelvű eljárásra pedig akkor kerül sor, hogyha több, eltérő nyelvcsoporthoz tartozó vádlottat gyanúsítanak. A vádlott az, akinek joga van a nyelvválasztáshoz, amit az első tárgyaláson meg kell ejtenie, amennyiben élni szeretne ezzel a jogával.⁸¹ Bár a dél-tiroli kisebbség számára biztosított a német nyelv használata a büntetőeljárás során, Horst Otto Bickel és Ulrich Franz esetei rávilágítottak a dél-tiroli büntetőeljárások egy meglehetősen jelentős hiányosságára. Az osztrák Horst Bickel és a német Ulrich Franz ellen Dél-Tirol területén büntetőeljárás indult, előbbi esetében a vád ittas vezetés, míg utóbbinál tiltott kés birtoklása és az országba hozatala volt. A két eset közt az volt a hasonlóság, hogy bár mindkét vádlott német anyanyelvű, egyikőjük sem tudott élni a nyelvválasztás lehetőségével, és az olasz nyelvű idézés után hiába fordultak a bírósághoz a német nyelven folyó eljárás érdekében.

A két ügy kapcsán felmerült, hogy hogyan lehetséges, hogy a dél-tiroli jogszabályok pont a hátrányos nyelvi és kisebbségi megkülönböztetés ellen tartalmazzanak rendelkezéseket, ugyanakkor mégsem teszik lehetővé két német nyelvű illető számára az anyanyelven való eljárást? A választ az olasz kormány adta meg, amely szerint a német nyelvű eljáráshoz való jog nem a német nyelvűek, de nem is az Olaszországban élők, hanem kizárólag Dél-Tirol tartomány lakosainak kiváltsága. Indokolásul azt hangsúlyozta a kormány, hogy ez a szabályozás mindössze azt hivatott elérni, hogy megvédje és elismerje egy különleges olaszországbéli nyelvi kisebbség etnikai és kulturális identitását.

Az ügyek eljutottak az Európai Unió Bíróságához (EUB), amely szerint azonban sérti az egyenlő bánásmód elvét, hogy ugyanabban a helyzetben lévő személyek számára nem biztosítják ugyanazokat a jogokat. Ezen túlmenően mivel a nem dél-tiroli lakosok számára nem biztosítják a német nyelven való bírósági eljárást, éppen azt érik el, amit a szabályozással meg akartak akadályozni: az olasz nyelv térnyerését egy német kisebbségi többségű területen. Az EUB kiemelte azt is, hogy bár a szabályozás a helyi német ajkú lakosokat védi, ám könnyedén a hátrányukra is válhat mindez. Ugyanis amennyiben meghívják

⁸¹ Horváth 2022, 139.

magukhoz egy németországi barátot, vagy éppenséggel egy Ausztriában élő rokont, aki ellen esetlegesen megindul egy büntetőeljárás, az olasz nyelven fog folyni, és az illető nem élhet a német mint eljárási nyelv választásának jogával, ami pedig mind számára, mind a vendéglátó dél-tiroli lakos számára hátrányosan fog hatni. Az EUB szerint tehát, mivel az egyik tagállam – jelen esetben Olaszország – megengedi lakosainak, hogy az ország hivatalos nyelvén kívül egy bizonyos területen – Dél-Tirolban – használhassa a hivatalos nyelvtől eltérő anyanyelvét a büntető eljárások során, úgy a hatályos jogszabályaik alapján annak a másik tagállam lakosának is, aki Dél-Tirolba látogat, biztosítani kell azt a jogot, hogy használhassa a megengedett nyelvet, amennyiben neki is az az anyanyelve.⁸²

5 Szolgálhatnak-e mintaként Dél-Tirol autonómiájának intézményei a székelyföldi törekvések számára?

A vizsgált két terület sokban hasonlít: mindkettő rendelkezik az önkormányzás évszázadokra visszanyúló hagyományával, mindkettő az első világháború után került egy olyan államból olyan államba, ahol a többség-kisebbség pozíciók e határváltozás miatt megcserélődtek és mindkettő asszimilációs törekvések tárgya lett. Mindkét területen van egy domináns etnikai közösség és egy olyan kisebbség, amely saját hagyományos szülőföldjén többséget alkot. Vannak azonban különbségek is: Dél-Tirolban van egy harmadik népcsoport is, Székelyföldön – Dél-Tirollal összehasonlítva – gyenge a többségi nyelv ismerete, illetve Románia vehemensen elutasítja a területi autonómiát, miközben a magyarság több autonómiatervezetet is készített. Érdemes azonban a fontosabb kérdéskörök vonatkozásában egyesével áttekinteni a hasonlóságok és különbségek kérdését.

⁸² Option of Advocate General Jacobs (Case C-274/96)- Criminal proceedings against Horst Otto Bickel and Ulrich Franz.

5.1 Szolgálhat mintaként a nyelvi jogok területén

Egy gördülékenyen működő autonómia alapvetése, hogy a benne élő összes nemzetiség az élet minden területén tudja használni az anyanyelvét, ami értelemszerűen csakis abban az esetben valósulhat meg, ha az adott nyelvek egyenrangúak egymással. Mind a Csapó-, mind a Bakk-féle autonómiatervezet szerint ehhez arra volna szükség, hogy a román és a magyar nyelv is hivatalos nyelvnek számítson Székelyföldön, és a kétnyelvűség, illetve a nyelvi jogok kiterjedjenek az oktatáson át a közigazgatáson keresztül egészen az igazságszolgáltatásig.⁸³ Ennek megvalósulásához jó mintaként szolgálhatnának például a Dél-Tirolban működő etnikai kvóta, valamint *Zweitensprache* intézményei.

Ugyanis amennyiben Székelyföld polgárai kitűnően beszélnek nemcsak a saját anyanyelvüket, hanem a régió másik hivatalos nyelvét is, úgy a jövőbeli munkavállalás nem fog nehézséget okozni, és meg tudnak felelni a régió intézményeinek többnyelvűségi követelményének, ami elengedhetetlen alapja az autonómia működésének. Mindennek az iskolarendszer lehet a kulcsa, aminek a dél-tiroli mintához hasonlóan az anyanyelven való oktatáson kellene alapulnia. Az anyanyelven való tanulás jogát a Csapó-féle tervezet elengedhetetlennek tartja Székelyföld polgárai számára,⁸⁴ azonban véleményem szerint ez önmagában kevés. Ugyanis amennyiben minden kisebbség számára biztosított az anyanyelven való tanulás az óvodai képzéstől egészen a felsőoktatásig, úgy kötelezővé kell tenni a második nyelv tanulását is. Ez a *Zweitensprache* intézményéhez hasonlóan azt eredményezné, hogy amint az adott nemzetiséghez tartozó gyermek már megfelelően elsajátította az anyanyelvét, utána kötelező lenne számára a másik etnikum nyelvének megtanulása is. És értelemszerűen, ha Székelyföld polgárai beszélnek a régió mindkét hivatalos nyelvét, úgy az etnikai kvóta intézménye, és a többnyelvűségi követelmény is megvalósítható, ami enélkül nehézkes, ha nem kivitelezhetetlen volna.

⁸³ Márton 2004, 173.

⁸⁴ Kántor 2004, 24.

A régió polgárainak anyanyelven való részvétele a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban a dél-tiroli etnikai kvótán keresztül megvalósítható lehet. Ami pedig a peres eljárásokat illeti, szintén követendő modell lehetne a dél-tiroli nyelvválasztás, aminek az értelmében az eljáró felek maguk dönthetnek az eljárás nyelvéről. Ennek kereteit azonban fontos kristálytiszta módon meghatározni, hogy az eljárás nyelve alapvetően román, és opcionálisan választható a magyar vagy – ahogy az a Csapó féle tervezetben van –, az anyanyelv szabad használata biztosított, azaz nemcsak a román és a magyar, hanem bármilyen nyelvé.⁸⁵ Ami szintén kiemelten fontos – okulva a Horst Otto Bickel és Ulrich Franz esetek tapasztalataiból – az annak a meghatározása, hogy kik azok, akik élhetnek a nyelvválasztás jogával a perek során.

5.2 Szolgálhat mintaként az etnikai kvóta területén

A régió etnikumainak nyelvi jogai úgy tudnak érvényesülni, hogyha az anyanyelvhasználat mindenki számára korlátlan. Dél-Tirol ezt a közigazgatás területén a fent bemutatott három alapelv alapján biztosítja megfelelően. Jó mintaként szolgálhatna elsősorban az etnikai kvóta intézményének átvétele Székelyföld számára, ugyanis ezáltal lehetővé válna, hogy a régió etnikai arányosságát leképezze az állami intézmények alkalmazotti összetétele. Ezzel megelőzhetővé válna egyúttal az egyes etnikumok munkahelyekről történő esetleges kiszorítása is. A gyakorlatban ez azt jelentené, hogy a közsférában az állásokat Székelyföld lakosai a népszámláláskori nemzetiségi arányok szerint töltenék be. Fontos kitételnek kell azonban lennie az állami munkahelyek megszerzését illetően a régió nyelveinek beható ismerete,⁸⁶ amelyet a felvételi eljárás során, központilag meghatározott nyelvvizsga megszerzésével kellene ellenőrizni. Ez ugyanis a második alapelv, a kétnyelvűség követelménye, azaz, hogy a közalkalmazottak a régió minden hivatalos nyelvén azonos módon jól beszéljenek, elősegítve

⁸⁵ Márton 2004, 173.

⁸⁶ Kántor 2004, 22-24.

ezzel a nyelvcsoporthoz való eljárásához fűződő jogának érvényesülését. Ugyanis ez a harmadik elv, az eljárás és az ügyintézés az ügyfél anyanyelvén való lefolytatása.

5.3 Szolgálhat mintaként az etnikumok arányos képviselete területén

Dél-Tirol tartományi és regionális szintű intézményei, amelyek a végrehajtást, a jogalkotást és a döntéshozó feladatok ellátását végzik, mindmind hasonló összetétellel bírnak. Ugyanis a régió mindhárom nemzetisége számarányának megfelelően vesz részt az intézményi helyek feltöltésekor. Ez természetesen nem véletlen, hanem az egész autonómia legegységesebb alapvetése, ugyanis enélkül majdnem az összes többi intézmény és kisebbségeknek tett jogi engedmény kiüresedne. Ez az, ami szavatolja, hogy mind a ladin, mind az olasz, mind a német etnikum lélekszámbeli súlyához mérten vehesse ki részét az autonómia működtetéséből.

Ami Székelyföldet illeti, az arányos képviselet elve az állami munkahelyek betöltésén túl a régió végrehajtó és döntéshozó szerveinek összetételében is érvényesülne a Bakk tervezet elképzelése szerint. Az Önkormányzati Tanács, amely Székelyföld döntéshozó szerve volna, 77 tagból állna, akik közül 20%-ot a román lakosság tenne ki, azaz a 77 mandátumból 62 a magyar nemzetiséget, míg 15 a románt illetné meg. Értelemszerűen ennek alapjául is az egyes választókerületekre levetített legutóbbi népszámlálási adatok szolgálnának. Ami pedig a régió végrehajtó hatalmát illeti, a 7 tagú Önkormányzati Bizottság esetében 5 pozíció a magyaroknak, míg 2 hely a románoknak van fenntartva, ami százalékosan (28,5%) még a régió jogalkotásánál is magasabb részvételi arányt jelentene a gyakorlatban a székelyföldi román kisebbség számára.⁸⁷ Így nem csupán az Önkormányzati Tanács által hozott jogszabályok alkotásakor, de azok Bizottság általi végrehajtás során is számarányosan reprezentálva lenne a folyamatokban mind a kettő nemzetiség.

⁸⁷ Márton 2004, 163.

A paritásos egyenlőség megjelenne még a régió alelnökének intézményében is, ugyanis a régió elnökéhez hasonlóan az Önkormányzati Tanács saját tagjaiból választja meg, azonban az elnöktől eltérő nemzeti közösségből kell kikerülnie.⁸⁸ Azaz hiába volna a Tanácsban többségben a magyarság és választanának meg ebből kifolyólag a régió elnökének egy magyar nemzetiségű személyt, az alelnöknek – garanciális jelleggel – a román etnikumból kellene kikerülnie.

Így – ahogy azt a Bakk-féle tervezet felvázolja – Székelyföld régiójának közhatalmat gyakorló önkormányzati intézményei közül mind a háromban – a Székelyföld Önkormányzati Tanácsában, Székelyföld Önkormányzati Bizottságában és Székelyföld elnökének személyében⁸⁹ – is érvényesülne az arányos képviselet elve és a paritásos egyenlőség.

5.4 Szolgálhat mintaként a Hatok Bizottsága területén

A *Sechser Kommission* az az intézmény Dél-Tirol életében, amely egyfajta híd szerepét tölti be, ugyanis lényegében felel az autonóm régió és az olasz állam közti jó kommunikációért, ami elengedhetetlen feltétele az autonómia zökkenőmentes működésének. De nemcsak emiatt szolgálhatna jó intézményi mintaként a székelyföldi törekvések számára, hanem a paritásos összetétel révén is. Kiemelten fontos és garanciális jellegű, hogy a Bizottságba a tagok felét az állam választja úgy, hogy közülük legalább egy német nemzetiségű, míg a tagok másik felét a tartomány választja meg akként, hogy legalább egy tag olasz nemzetiségű. Ezáltal a tagok számában megnyilvánul a paritásos egyenlőség.

A Bakk-tervezet egy ehhez hasonló intézmény ötletét vetette fel, név szerint az Egyeztető Testületet, amely összetételileg ugyanúgy a paritásos képviselet elvén nyugszik, és feladata is hasonló, az állam és a régió közti kommunikációs híd szerepét tölti be. A tervezet szerint Székelyföld régió és a kormány egy 11 tagú Egyeztető Testületet hoz létre kapcsolattartás céljából. A tagok közül négyet a román kormány

⁸⁸ Bakk 2003, 6-7.szakasz.

⁸⁹ *Uo.* 6-9.sz.

nevezne ki – négy közigazgatási szakember személyében –, illetve még egy regionális képviselőt is delegálna a régió román közössége. Négy további regionális képviselőt a magyar közösség küldene, illetve tag volna még a régió – nagy valószínűséggel magyar nemzetiségű – elnöke, illetve a kormány által jelölt prefektus. Ez utóbbi egyébként szintén a régió és a kormány közti zökkenőmentes kapcsolatot hivatott biztosítani, többek között a régió és a kormány közti esetleges érdekütközések során úgy, hogy tárgyalásokat kezdeményez és vezet a két fél között.⁹⁰ Az egyetlen bökkenő ezzel az intézménnyel az, hogy nem páros számú tagot számlál, ami aláássa a paritásos egyenlőség elvét, ám alternatívaként nem elvetendő.

5.5 Szolgálhat mintaként a megosztott autonómia vonatkozásában

Olaszország húsz régiója közül öt rendelkezik a speciális státúttal bíró autonóm régió státusszal, közülük egy Trentino-Alto Adige, amelyet Trentino tartomány és Dél-Tirol tartomány alkotnak. Bár igaz, hogy a két tartomány önmagában is autonóm és az autonóm hatáskörök túlnyomó többsége tartományi és nem regionális szinten koncentrálódik, de regionális szinten közösen gyakorolják autonómiájukat, megosztva. Ez pedig példa lehet Székelyföld számára, ugyanis gyakorlatilag egy alkotmányos nívóval a regionális hatáskörök jelentős részét „delegálták” a Dél-Tirol és Trentino tartományokhoz, ezáltal azok az olasz tartományoknál lényegesen szélesebb hatáskörökkel bírnak. Ezzel kivették annak a helyzetnek a méregfogát, amelyben az olasz politikai elit nem tudta felvállalni egy német többségű régió létrehozását: a régió olasz többségű maradt, de a hatáskörök a német többségű tartományhoz – és természetesen annak déli, olasz párjához – kapcsolódnak, ráadásul ahogy láttuk még a tartományon belül is jelentős biztonsági garanciákat kaptak az egyes etnikai csoportok jogaik védelmére. Ebből következően bár eredetileg a dél-tiroli német ajkú közösség szempontjából a regionális szinten megvalósított autonómkompetenciák

⁹⁰ Bakk 2003, 20.sz.

az olasz állam asszimilációs politikáját szolgálták, annak továbbfejlesztett formája az etnikumközi párbeszéd intézményesítésének egy lehetséges mintáját adja, ami ilyen formájában azzal együtt is inspirációként szolgálhat más térségek számára, hogy eredeti célja a németajkú kisebbség szémszögéből a jó kormányzás eszményével épp ellentétes volt.

Ha a székelyföldi megyék (Hargita, Kovászna és Maros) nem egyedül részesülnének az autonómiában, hanem dél-tiroli mintára olyan más megyékkel együtt, ahol a magyarság összességében kisebbséget alkot a románsággal szemben, talán elfogadhatóbb megoldás lenne a román állam és a román lakosság számára, kevésbé tűnne fenyegetőnek az államegység szempontjából. Ennek lehetséges alapjául a mai román fejlesztési régiók szolgálhatnának, jóllehet azon burkolt asszimilációs céltól mentes módon, ahogyan az a második Ponta-kabinet alkotmánymódosító javaslatcsomagjában szerepelt 2014-ben. A mai Románia kétszintes területi-adminisztratív felosztással rendelkezik, melynek megfelelően van egy alsó szint, amit a községek és városok alkotnak, illetve van a középszint, a megyéké.

Az országot 41 megye és Bukarest municípium teszi ki, ám 1998-ban az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatában megalakultak a fejlesztési régiók is abból a célból, hogy az ország regionális felosztása az EU-szabályoknak megfelelően legyen behatárolva.⁹¹ Tulajdonképpen e több megye csoportosításával létrejött regionális szint nem közigazgatási szint,⁹² ugyanis a megyékkel és a városokkal-községekkel ellentétben sem választott politikai testülettel, sem hatáskörrel nem rendelkeznek. A fejlesztési régiók bár nem közigazgatási egységek, mégis bírnak egyfajta korlátolt döntéshozatali hatalommal, valamint pénzügyi forrásokkal és rendelkeznek bizonyos intézményekkel is. Mind a nyolc fejlesztési régiót egy-egy Regionális Fejlesztési Tanács képviseli a területi fejlesztés rendszerében, és többek között ellátja a regionális fejlesztési stratégiák és programok jóváhagyását. A fejlesztési régiók rendelkeznek Regionális Fejlesztési Ügynökségekkel is, amelyek a fejlesztési programokat átültetik a gyakorlatba, valamint ők ellenőrzik az

⁹¹ Nagy 2019, 53.

⁹² Benedek 2014, 111.

EU és a kormány által támogatott projektek finansiális és gyakorlati megvalósulását.⁹³

A fejlesztési régiók tehát nem rendelkeznek erős politikai és közigazgatási befolyással, ami többek közt az intézményi keret hiányos voltának köszönhető,⁹⁴ valamint annak, hogy a nyolc fejlesztési régió létrehozását kialakításakor átmenetinek tekintették, egyfajta kezdetleges intézményi keretnek, amin belül megtörténhet az európai uniós pénzek lehívása.⁹⁵ Azonban mindezek ellenére a Székelyföld területét magában foglaló *Centru* (Közép) fejlesztési régió több okból kifolyólag is megfelelő alapként szolgálhatna egy esetleges székelyföldi autonómia esetén. A dél-tiroli minta megfelelő alkalmazása esetleg azt is lehetővé teheti, hogy a mai NUTS beosztásból fakadó gazdasági és demográfiai hátrányok megszűnjenek Székelyföld megyei tekintetében.⁹⁶

Románia XX. századi történelme bőségesen tartalmazott közigazgatási átszervezéseket, elég csak az 1925.évi, illetve az 1938. évi reformokra,⁹⁷ a MAT létrejöttére vagy az 1968-as megyésítésre gondolni. Az ország közigazgatási határainak változtatásában a magyar kisebbség földrajzi elhelyezkedése szinte minden esetben központi fontosságú kérdés volt, hiszen a román jogalkotó a magyar többségű megyék, települések feldarabolására, a román többség biztosítására törekedett ezek során. Ami pedig a jelenkori, modern közigazgatási reformot illeti, vagy éppen a területfejlesztési intézményrendszer – azaz a fejlesztési régiókat – észlelhető egy újragondolási folyamat,⁹⁸ részben a

⁹³ Benedek 2014, 111.

⁹⁴ *Uo.* 29.

⁹⁵ Hajdú 2014, 37.

⁹⁶ A nemzeti régiók védelméről szóló európai polgári kezdeményezés bejegyzésével kapcsolatos EU bírósági per (T-529/13 sz. Izsák és Dabis kontra Bizottság ügy) egyik felperesi beavatkozójaként Kovászna megye tanácsa saját beadványban és ahhoz fűzött szakértői véleményben fejtette ki, hogy a jelenlegi NUTS II beosztás miatt káros számukra. Eszerint Székelyföldet hátrányos megkülönböztetés éri a kohéziós források elosztásánál, ráadásul az ebből fakadó relatív gazdasági lemaradás eredményét nivellálják és elfedik a szomszédos, román többségű megyék (pl. Brassó) jobb gazdasági mutatói: Dabis 2019, 361-365.

⁹⁷ Barabás 1990, 36-37.

⁹⁸ Hajdú 2014, 38-39.

fejlesztési régiók fent említett voltából, részben modernizációs okokból kifolyólag.

A román reformtervezetek egyik közös jellemzője – a történelmi példát követve – a székelyföldi magyar területi többség feldarabolása több régióba, míg értelemszerűen a magyar politikai elit és lakosság ragaszkodik a székelyföldi terület egyben maradásához, sőt ott egy magyar többségű régió kialakításához, még ha annak határait sincs is egyetértés. A magyar többségű régióval kapcsolatosan a román politikum és közvélemény elutasító,⁹⁹ éppen ezért lehetne jó alap a *Centru* fejlesztési régió, ami köztes állapot lenne a román és magyar állasponatok tekintetében: a székelyföldi magyar tömb egyben maradna, ugyanakkor egy román többségű régióban helyezkedne el – csakúgy, mint ahogy Trentino-Dél-Tirol is létezik; a hatáskörök elosztása természetesen kulcsfontosságú lenne ebben a keretben is.

A Közép- Régiót Brassó, Fehér, Hargita, Kovászna, Maros és Szeben megyék alkotják, ami azt jelenti, hogy nem darabolja fel a székelyföldi megyéket, azokat egyben tartja, azonban a másik három megye jelentős román lakosságával együtt már nem olyan kirívóan magas – 30% alatti – a fejlesztési régióban a magyarság aránya. És talán épp ez lehetne a kulcs, hogy Trentino-Dél-Tirolhoz hasonlóan a három székelyföldi és nem székelyföldi megye is megosztva gyakorolná autonómiáját.

5.6 Nem szolgálhat mintaként a magyarság megosztottsága miatt

A romániai magyarság nem egységes, sem földrajzilag, sem az autonómiára vonatkozó elképzeléseit illetően. Területileg két nagyobb körülményhatárolható magyar lakta régiót tudunk megkülönböztetni, Székelyföldet, ahol a romániai magyarság mintegy fele él, valamint a magyar-román határhoz közeli Partiumot.¹⁰⁰ Már önmagában ez a kettősség nehézséget tesz a területi autonómia kérdéskörét, pedig e két magyar tömbön

⁹⁹ *Uo.* 33-35.

¹⁰⁰ Manzinger 2020, 113-114.

túl is élnek még magyarok Románia területén. Ha az utóbbi csoportnak fontos személyi elvű autonómiát választjuk megoldásként, akkor a területileg egységes és jól körül határolható magyarság – a romániai magyarság mintegy kétharmada-háromnegyede – érvelhet azzal, hogy számára az nem ad megfelelő jogi kereteket.

A székelyföldi magyarság vonatkozásában eddig kidolgozott autonómiatervezetek nem mondhatók egységesnek.¹⁰¹ Tökéletes példa erre a párhuzamosan élő, egymással ellentétes tartalmú székelyföldi autonómiatervezetek, mint a Bakk-féle és a Csapó-féle tervezetek, amelyek eltérően vélekednek a székelyföldi autonómia területi kiterjedéséről és intézményi kereteiről. Ezen felül hiába vannak olyan testületek, mint például a Székely Nemzeti Tanács, amely a székelység közképviselési testületként működik, és amelynek fő célkitűzése a székelység területi autonómia igényének képviselése, egyetlen szervezet sem képes maga mögé állítani a székelyföldi magyarság túlnyomó többségét és ezáltal konszolidálni az autonómia-törekvéseket.

A Székelyföld Csapó József által kidolgozott autonómiatervezetét az SZNT képviselte és nyújtotta is be törvényjavaslatként a román parlamentben, míg a másik tervezetet, Bakk Miklós koncepcióját az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) támogatta. Már az is alapvető különbség, hogy az SZNT főként Székelyföld területi autonómiájának kidolgozását és képviselését tartja szem előtt, ezzel szemben az EMNT a Székelyföldön kívüli romániai magyarok személyi elvű autonómiáját. További eltérés, hogy a Bakk-tervezetcsomag egy Románia egészére kiterjedő, régiókról szóló kerettörvényről szólt, aminek keretében javasolta Székelyföld különleges jogállású régió létrehozását. Megjegyzendő, hogy az RMDSZ is időről időre beszél az autonómia kérdéséről, de a szervezet elképzelései sokkal kevésbé világosak, ami jól mutatja a kérdés kampányeszköz jellegét számukra.

Nemcsak az autonómia terveztek mennyisége erősíti a megosztottságot, hanem azok tartalma is. Legékezebb példája ennek Székelyföld döntéshozó testületének összetétele, ugyanis míg abban mind a Csapó, mind a Bakk-féle tervezet számol az Önkormányzati Tanács

¹⁰¹ Manzinger 2018, 178.

létrehozásával, a Bakk-féle tervezettel ellentétben a Csapó-féle nem tesz említést a románság garantált helyeinek szükségességéről,¹⁰² amit a fent kifejtettek fényében fontos hiányosságként értékelhetünk.

1990 óta több mint tíz autonómia tervezet született,¹⁰³ ám ezek közül a parlament elé csupán egy, a Csapó-féle került, ez idáig öt alkalommal. Azt azonban még ezekről sem lehetett elmondani, hogy érdemi vita alapját képezték volna a román törvényhozásban mielőtt elutasították volna őket.¹⁰⁴ Az egyik oka ennek a tendenciának egyértelműen az autonómia-tervezetek nem egységes volta, ami végső soron magának a székelyföldi magyarság megosztottságának a lenyomata.¹⁰⁵

5.7 Nem szolgálhat mintaként a román alkotmány miatt

Amíg az esetleges autonómia alanyai között nincs egyetértés, és nem egy autonómiatervezet vagy -struktúra van következetesen képviselve, addig a másik oldal, a román állam jelenlegi elutasító álláspontja sem fog változni, ami jócskán megnehezíti az autonómia létrejöttének esélyeit. Ezt ellensúlyozandó volna ildomos a két fél közt az érdemi párbeszédnek létrejönnie, ami később jogi cselekményekben is testet ölthet, amire igencsak nagy szükség volna, ugyanis a székelyföldi autonómia igények előtt nem kisebb jogi akadály van, mint maga Románia alkotmánya.

Bár meglehetősen sok autonómiatervezet készült, de ezekről sem a román parlamentben, sem a közéletben nem folyt érdemi, érzelmeiktől mentes, józan vita. Román oldalról erős a bizalomhiány a magyar kisebbség önrendelkezését illetően. Ha ugyanis megjelenik magyar oldalról az autonómia, a többségi oldalon többnyire úgy tekintenek erre, mint az első lépésre a román nemzetállam lebontása felé vezető úton.¹⁰⁶

¹⁰² Márton 2004, 162.

¹⁰³ Bodó 2018, 9.

¹⁰⁴ Bakk 2004, 43, 54.

¹⁰⁵ Manzinger 2020, 145.

¹⁰⁶ Bodó 2018, 9.

A magyar félnek tehát a belső konszenzus megteremtése után a román féllel is egyezségre kell jutnia a siker érdekében, ehhez pedig elengedhetetlen az érdemi, szakmai vita kialakítása, amely képes megszüntetni a történelem szülte előítéleteket és gyanakvást,¹⁰⁷ és napirendre tűzni a tárgyalóasztalnál Székelyföld autonómiájának kérdését. S bár a jelenlegi jelekből nem az olvasható ki, hogy ez a közeljövő gyümölcse lesz, Dél-Tirol esetében is hosszú évtizedek munkája vezetett végül eredményre.

Mégsem emiatt nem szolgálhat elsősorban Dél-Tirol mintaként e téren, hanem mert jelenleg Románia alkotmányos berendezkedése nem tűr meg egy Dél-Tiroléhoz hasonló, nemzetiségi alapú területi autonómiát.¹⁰⁸ Ahogy az autonómiáról szóló fejezetben már bemutatásra került, az autonómia egy olyan intézmény, ami szervesen kapcsolódik az állam szuverenitásához, nem véletlen hát, hogy nem nagy az olyan nemzetközi jogi dokumentumok száma, amelyek kötelezővé teszik az államoknak az autonómia biztosítását a nemzeti kisebbségeik számára.

Az autonómia mint olyan egyébként a román alkotmányban elismert alapelv a közigazgatás terén,¹⁰⁹ sőt a 120. cikk (2) bekezdése szerint: *„Azokban a területi közigazgatási egységekben, amelyekben valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok aránya jelentős, biztosított az illető nemzeti kisebbség nyelvének használata írásban és szóban a helyi közigazgatási hatóságokkal és a dekoncentrált közszolgálatokkal szembeni kapcsolatokban”*.¹¹⁰ Az viszont már egy másik, sokkalta összetettebb kérdés, hogy ez a közigazgatási autonómia beilleszthető-e a jelenlegi alkotmányos rendszerbe Székelyföld esetében úgy, hogy a ma is meglévő helyi közigazgatási autonómián túl a nemzeti identitásra tekintettel önkormányzati többletjogokat is biztosít.¹¹¹

¹⁰⁷ Márton 2004, 180-181.

¹⁰⁸ Manzinger 2020, 124-125. A taláros testület magyar tagja épp az olasz alkotmánnyal érvelve próbálta a romániai magyarság számára kedvezőbb értelmezést elfogadtatni a román többséggel, de nem járt sikerrel. Uo.

¹⁰⁹ Varga 2004, 221.

¹¹⁰ Románia Alkotmánya. Letöltés helye: <https://cv.prefectura.mai.gov.ro/wp-content/uploads/sites/41/2018/01/Romania-Alkotmánya.pdf>, letöltés ideje: 2025.06.16.

¹¹¹ Varga 2004, 221.

Ha megnézzük a román alaptörvényt, az első cikk első bekezdése deklarálja, hogy *„Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam”*, így, ahogy arra a román Képviselőház Törvényhozási Tanácsa is rámutatott, a székelyföldi autonómiatörekvés már e tekintetben sérti *„a román állam alkotmányos rendjét, mivel új, az Alkotmányban meghatározottaktól eltérő területi-közigazgatási egységek létrehozását szorgalmazza”*.¹¹² A probléma azonban valójában csak látszólagos, nem az elnevezések körül van a valódi vita, hanem a területi alapú hatalommegosztás létrejöttének kérdése körül – erre már az Európa Tanács Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa is rámutatott 2002-es jelentésében, amely szerint nincs olyan alkotmányos tilalom Romániában, amely ellehetetlenítené például állami hatáskörök megyék számára való átcsoportosítását.¹¹³

Saját alkotmányos önmeghatározása alapján Románia államszerkezetileg egy egységes állam, azaz nem föderatív, tehát csupán egyetlen központi hatalmi intézményrendszere van, jogi értelemben nincs *„a területi közigazgatási egységek szintjén a központtól független intézményrendszer”*. Ezzel szemben a föderatív államokban kétpólusú hatalmi intézményrendszer van, egyik a szövetségi, másik a tagállami szint.¹¹⁴ Ez többnyire olyan államokra jellemző, amelyeknek vagy nagy földrajzi kiterjedése, vagy kulturális sokszínűsége, történelmi megosztottsága miatt az egyes országrészek egyfajta önállóságot és önkormányzatiságot kapnak a központi hatalomtól, amit csak oly mértékben gyakorolhatnak a tagállamok, ahogy azt a föderális szint előírja. Ilyen a berendezkedése például az Amerikai Egyesült Államoknak és Németországnak.

Az olasz alkotmánnyal ellentétben a román alaptörvény nem rendelkezik olyan régiókról – mint például Dél-Tirol –, amelyeket többletjogokkal és hatáskörökkel ruház fel. Habár vannak olyanok, akik értelmezésében a mai alkotmányszövegből is levezethető a székelyföldi

¹¹² Románia Parlamentje- Képviselőház- Székelyföld autonóm jogállására vonatkozó törvényjavaslat véleményezése, Magyar Kisebbség - 9. évf. 1-2. (31-32.) sz. (2004.)

¹¹³ Information Report 2002, 83. pont.

¹¹⁴ Varga 2004, 223.

autonómia létrehozhatóságának alkotmányossága,¹¹⁵ Székelyföld autonómiájának a megfelelő jogi garanciákkal való létrejöttéhez, illetve tartós működéséhez a korábban hivatkozott történelmi előzmények, és a zéró végösszegű játszmákra hajlamos román politikai kultúra ismeretében,¹¹⁶ indokolt volna a román alkotmány módosítását is magába foglaló folyamatban gondolkodnia az érintetteknek.¹¹⁷ Ez viszont a jelenlegi román jogi, politikai és kulturális viszonyokat elnézve kevésbé valószínűsíthető.

Románia Alkotmánybírósága példának okáért a különleges, történelmi sajátosságokra épülő közigazgatási egységek, valamint a nemzetiségi önkormányzatok létrehozását is alkotmányellenesnek találja. Egy 2014-es tervezett alkotmánymódosítás kapcsán ugyanis a 80/2014 sz. döntésében az AB az alkotmány 1. cikk (1) bekezdésére alapozva az „*állam nemzeti és unitárius*” mivoltára sértőnek találta a fent említett közigazgatási egységek kialakítását, míg a nemzetiségi önkormányzatok az állampolgárok egyenjogúságának csorbulásához vezetnének. Az Alkotmánybíróság magyar nemzetiségű bírója különvéleményében rámutatott azonban arra, hogy egy állam unitárius volta önmagában még nem kizáró ok a regionális autonómia létrehozását illetően, ami éppen Olaszország esetében látszik tökéletesen.¹¹⁸ Hozzátette továbbá, hogy mivel a nemzeti kisebbségek az ország egyenlő állampolgáráiként tagjai a nemzetállamnak, a történelmi valóságot elismerő közigazgatási-területi szervezet elismerése semmilyen módon nem érinti az állam és állampolgárai közötti jogviszonyt.¹¹⁹

Ha a hivatkozott bekezdés másik elemét, a nemzetállamiságot vizsgáljuk meg, ott is felmerülnek ellentmondások, ugyanis dacára az alkotmány deklarációjának, és annak, hogy az ország lakosságának nagyjából 90%-át a román nemzetiség teszi ki, Románia mégsem tekinthető nemzetállamnak. Az oka ennek pont az, hogy a lakosság többi 10%-ának

¹¹⁵ Dabis 2021.

¹¹⁶ Dabis 2022.

¹¹⁷ Varga 2004, 223-224.

¹¹⁸ A 80/2014-es AB határozatért lásd: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/157153>, letöltés ideje: 2025.06.16.

¹¹⁹ Idézi: Dabis 2021, 119.

kétharmadát egyetlen nemzetiség teszi ki, a magyar, akik fele ráadásul egy tömbben, helyi többséget alkotva a Székelyföldön él.¹²⁰ Így pedig, hogy Romániát nem csupán román és nem román nemzetiségű állampolgárok alkotják, hanem jelen van egy számottevő magyar tömb is, nem beszélhetünk nemzetállamról.¹²¹

5.8 Nem szolgálhat mintaként az eltérő etnikai összetétel miatt

Egy autonómia sokkal egyszerűbben működtethető és hozható létre, ha abban kettőnél több nemzetiség közössége érintett.¹²² Ez magától értetődő, ugyanis amennyiben csupán a tituláris nemzet és az országban élő kisebbség közt zajlik a párbeszéd az autonómia létrehozásáról vagy létre nem hozásáról, úgy a kétpólusúság végett hamar bekövetkezhet az a patthelyzet, hogy a kisebbség amellett érvel, hogy szüksége van az autonómiára, míg az államalkotó nemzet azt hangoztatja, hogy márpedig az adott kisebbség helyzete nem igényli az autonómia létrehozását. Ezzel szemben, ha például az adott államon belüli régióban például két különböző kisebbség is megtalálható, akik mindketten érdekeltek az autonómia létrehozását illetően, úgy egyrészt az erről való tárgyalások is cizelláltabbak és kevésbé kiüresedettek, másrészt nagyobb a valószínűsége annak, hogy a vita nemzetközi fórumokra terelődik. Amíg Dél-Tirol esetében az utóbbi helyzet áll fent, addig Székelyföld esetében inkább az előbbi.

Dél-Tirolban él egyik részről természetesen a többséget kitevő német ajkú kisebbség, a tartományban kisebbségként élő olasz lakosság, illetve a ladin kisebbség, akik bár számszerűen nem tesznek ki jelentős tömeget, mégis kulcsfontosságú a jelenlétük az autonómia tekintetében. Székelyföldön azonban nem ilyen a helyzet. Mert bár mind a Csapó, mind a Bakk-féle tervezet számol a románon és a magyaron

¹²⁰ Manzinger 2020, 113-114.

¹²¹ Varga 2002, 4-5.

¹²² Salat 2004, 10.

kívül más itt élő kisebbségekkel is, de meg már nem nevezi azokat.¹²³

A Csapó-tervezet 10. cikk (3) bekezdése szerint: „Az autonóm régió azon helységeiben, ahol az állandó lakhelyű, számbeli kisebbségben levő, más nemzeti, etnikai, nyelvi identitású közösségekhez tartozó állampolgárok száma közösségben meghaladja a százat, városban az ezret, municípiumban az ötezret, szék területén a tízezret, ezen közösségek nyelvőve ugyancsak egyenrangú az állam hivatalos nyelvével”.¹²⁴ A Bakk-tervezet 1. cikk (3) bekezdése is ehhez hasonló: „Székelyföld autonómiája biztosítja a régió területén élő magyar és román nemzeti közösség egyenlőséget, valamint az itt élő többi nemzeti vagy etnikai kisebbség jogainak védelmét”.¹²⁵

Figyelembe véve a román népszámlálási adatokat Hargita, Kovászna és Maros megyékben, hamar kitűnik kikre utalhat leginkább a két tervezet, ugyanis a román és a magyar lakosságon túl a legjelentősebb kisebbséget a cigányság tesz ki,¹²⁶ azonban ez önmagában még nem jelenti azt, hogy a ladinokhoz hasonló harmadik etnikumról beszélhetünk. Ha megnézzük a 2011. évi román népszámlálás eredményeit, akkor azt látjuk, hogy Székelyföld lakosságának 2,8%-a (15.292 fő) roma etnikumú. Ez a szám még ha a ladinok számarányához képest picit kevesebb is, az autonómia szempontjából fontos lehet. Ám ha ugyanezen adatok esetében azt vizsgáljuk meg, hogy Székelyföldön hány fő vallotta magát cigány anyanyelvűnek, akkor egy jóval csekélyebb adatot látunk, ugyanis csupán a lakosság 0,2%-a, azaz kevesebb mint 1500 ember,¹²⁷ aminek az áll a háttérben, hogy a székelyföldi romák többsége magyar vagy román anyanyelvű.

Megyékre lebontva találkozhatunk az egész régiónál magasabb arányokkal is. Mivel a 2021-es hivatalos adatok még nem állnak rendelkezésre, így a 2011-es adatok szerint például Marosban a lakosság 8,8% vallotta magát cigány nemzetiségűnek, akik közül majdnem minden második ember (48%) roma anyanyelvű volt.¹²⁸ Az adatok azonban

¹²³ Márton 2004, 177.

¹²⁴ Csapó 2004, 10.sz.

¹²⁵ Bakk 2003, 1.sz.

¹²⁶ Márton 2004, 177.

¹²⁷ <https://statisztikak.erdelystat.ro/adatlapok/szekelyfold/3284>

¹²⁸ Manzinger 2023, 73-78.

meglehetősen változó képet mutatnak, ugyanis Hargita megye csíki régiójában példának okáért 2002-ben az ottani cigányság 33,8%-a magát romának vallotta, míg 2011-re már csak 25,8% tett így, s a többi magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Ami pedig a megye udvarhelyi régióját illeti, ott, ahol 2002-ben a romák 11%-a magát cigány és 87,5%-a magyar anyanyelvűnek vallotta, 2011-re az arányok 18,6%-ra és 80,6%-ra változtak.¹²⁹ Az adatok ilyen nemű változása mögött azonban nem áttelepítési és népvándorlási okok állnak, hanem főleg az, hogy míg a magyar és román etnikumhoz való tartozás leginkább az adott nyelv és kultúra által van meghatározva, addig a cigányság tekintetében nem ilyen kategorizálható a hovatartozás kérdése. A cigányság szemében a hovatartozás meghatározása nem a népszámlálások alapjául szolgáló kérdések megválaszolásától függ, sokkalta a mindennapok személyes azonosulásától, lényegesebb identitásképző hatás számukra, hogy a nem roma többség cigányként tekintsen rájuk (ami azonban sokszor nyelvtől független). Éppen ezért előfordul az, hogy az adott személy magát magyar romaként identifikálja, de beszélni például csak magyarul tud (vagy éppen románul) és emiatt a népszámláláskor az anyanyelve alapján nem cigány etnikumúnak vallja magát.¹³⁰ Továbbá az is nehezíti a pontos nemzetiségalapú behatárolásukat, hogy amíg valaki egy olyan nemzet tagja, ami szuverén államot alkot, többnyire csak abban az esetben vallja magát többnemzetiségűnek, ha például vegyes házasságból fogant (pl. horvát anyától és norvég apától), míg a cigányság körében jobban megfér egymás mellett az, hogy az illető – anyanyelvtől függetlenül – egyszerre érzi magát romának és romának vagy romának és magyarnak is.

Az ingadozó népszámlálási adatok ellenére egy 2016-os SocioRoMap-kutatás arra mutatott rá, hogy Székelyföldön a 2011-ben összeírott 15.292 roma lakos, ami az össznépességnek csupán a 2,8%-t tette ki, 5 évvel későbbi becslés szerint 51.185 főre gyarapodott, ami viszont már a régió lakosságának 9,4%-át tette ki. Ez lényeges különbség. Árnyalja

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ Kiss 2012, 17-21.

ezt a számot természetesen a fent említett tényhalmaz, továbbá az, hogy az e térségben lakó romák 89%-a magyar anyanyelvű.

Összességben megállapítható, hogy azok a romák, akik magyar anyanyelvűek, többnyire magyarként határozzák meg magukat a népszámlálásokkor, ami közel sem jelenti azt, hogy beolvadnának a magyarságba, és éppen ebből kifolyólag, mivel megőrzik cigány öntudatukat, ápolják hagyományait, a roma nyelv jelenléte is erősödik köreikben.

A fent bemutatott tények tükrében megállapítható, hogy bár a székellyföldi roma kisebbség számát tekintve lehetne a ladinhoz hasonlóan a harmadik nemzetiség az autonómiában -elősegítve ezzel annak az esetleges létrejöttét - ám a roma kisebbség kultúrája és „*politikai szerveződési szintje*”, valamint a másik két nemzetiséggel történő „egybeolvadása” igencsak megnehezíti, hogy a székellyföldi autonómia létrejöttében mint társközösség vállaljon részt.¹³¹ Így a vita ismét csak a román és a magyar fél asztalára kerül, és ezáltal politikai és történelmi megvilágításba kerül az autonómia kérdésköre, ami sajnos nem a meg egyezés irányába hajtja a vizet.¹³²

5.9 Nem szolgálhat mintaként az erőszak alkalmazása vonatkozásában

A dél-tiroli autonómia kivívása nem elhanyagolható mértékben volt köszönhető egy folytatólagos eseménysorozatnak, nevezetesen az erőszaknak, amely azonban semmilyen körülmények között sem szabad, hogy mintaként szolgáljon a székellyföldi törekvések számára. Dél-Tirol esetében az autonómiatörekvések nem csak jogi úton realizálódtak, hanem több robbantásos merényletre is sor került. A leghírhedtebb az 1961. június 11-12-én véghez vitt „*Feuernacht*” (a tűz éjszakája) volt, amikor a tartomány elszakadásért küzdő Dél-Tiroli Felszabadítási Bizottság (*Befreiungsausschuß Südtirol*) 37 magas feszültségű vezetékelt robbantott fel Észak-Olaszországban. Az akció a figyelemfelhíváson

¹³¹ Márton 2004, 177-178.

¹³² Manzinger 2018, 178.

túl az olasz vendégmunkások betelepítésének megbénítását is szolgálta, megakadályozva ezzel a nemzetiségi arányok mesterséges megváltoztatását. Részben a merényletek következtében ezután vette kezdetét a két állam – Olaszország és Ausztria – közti nemzetközi tárgyalások, amelyek végül az 1972-es autonómia-statútum megalkotásához vezettek.¹³³ A robbantások elkövetői nagy valószínűséggel tisztában voltak azzal, hogy nagyobb eséllyel vezetnek sikerre az autonómiatörekvések, amennyiben az államok nemzetközi közössége valamilyen módon abba belefolyik,¹³⁴ legyen ez akár a tárgyalások felügyelete, esetleg megegyezésre való felszólítás.

A székelyföldi magyarság autonómiára való igénye nem tárgya Románia politikai napirendjének, de még Magyarország és Románia közötti bilaterális viszonynak sem, így annak az esélye, hogy a székelyföldi autonómia kérdése a nemzetközi közösség napirendi pontjai közé kerülne, meglehetősen csekély.¹³⁵ Kétségtelen, hogy amennyiben például az autonómiára vágyó székelyföldi magyar közösség erőszakos módon akarna céljainak érvényt szerezni, a nemzetközi közösség beavatkozna az eseményekbe. Ez azonban semmiképpen sem lehet járható út, és a dél-tiroli autonómia e tekintetben egyáltalán nem szabad, hogy példaként szolgáljon sem a székelyföldi, sem más autonómiatörekvések számára.

6 Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a dél-tiroli modell több olyan elemmel bír, amelyek mintaként szolgálhatnak a székelyföldi törekvések számára. Ilyennek tekinthető például az etnikai kvótarendszer, amely meggátolja a kisebbségek állami munkahelyekről történő kiszorítása általi anyagi ellehetetlenítését, továbbá a kétnyelvűségi követelmény, ami biztosítja az ügyintézés és bizonyos jogi eljárások

¹³³ Horváth 2022, 114-115.

¹³⁴ Salat 2004, 9.

¹³⁵ Márton 2004, 176.

anyanyelven történő lefolyását. Ilyen elem még a *Zweitensprache*, azaz a második nyelven való iskolai tanulás, a megosztott autonómia, és végül, de nem utolsó sorban a regionális és tartományi szervek, amelyek ékes bizonyítékai annak, hogyan tud az összes etnikum lélekszámárányosan részesedni az egész régió irányításából és vezetéséből. Jóllehet ez utóbbi képzeletbeli szcenárió megvalósulása feltételezi, hogy a román politikai elitnek legalább egy része kevésbé elutasító álláspontra helyezkedik a „nagyregiókon” belül kialakítandó hagyományos történelmi térségek gondolatához, és közelebb ahhoz a szellemiséghez, ami Puskás Bálint alkotmánybíró különvéleményét tükrözte a 80/2014-es alkotmánybíróági ítéletben.

Azonban minden pozitív példa, és maga az autonómia létrejötte addig csupán ábránd a székelyföldi törekvések számára, amíg az ottani magyar kisebbség egységessé nem válik, és egy közös autonómia víziót következetesen képviselve meg nem kezdi a helyi románsággal, a román szakértőkkel és az állammal való együttműködést, valamint tárgyalásokat, amelynek elsődleges célja a román nép kételyeinek és előítéleteinek eloszlatása, valamint az állam alkotmányának olyan nemű módosítása, mely lehetőséget teremt az autonómia intézményének Románia jogi és földrajzi keretein belül.

Így bár a Dél-Tiroli autonómia számos eleme hasznosítható példát kínál a székelyföldi törekvések számára, Székelyföldnek az autonómia sikeres megvalósítása érdekében több szempontból is eltérő utat kell követnie, amely törekvések végső célja nem lehet más, mint a székelyföldi román és magyar etnikum békés és kiegyensúlyozott együttélése a *jó kormányzás* megvalósítására törekedve.

Irodalomjegyzék

Könyv

- Alber, Elisabeth – Zwilling, Carolin: A Primer on the Autonomy of South Tyrol: History, Law, Politics. In: *Autonomy Arrangements in the World*, Eurac Research, 2022.
- Barabás Béla-Diószegi László-Enyedi Sándor-Sebők László-R.Süle Andrea: Hetven év-A romániai magyarság története 1919-1989. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.
- Benedek József: *A társadalom térbelisége és térszervezése. A romániai regionális egyenlőtlenségek társadalomföldrajzi vizsgálata*. Akadémiai doktori értekezés, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Földrajztudományi Kar, Magyar Földrajzi Intézet és Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, Kolozsvár–Miskolc. 2014.
- Csapó József: *Autonómiák és autonómiatörekvések, Nemzetközi Jogi Kisebbségvédelem*. 2003. Forrás: <https://www.hunsor.se/dosszie/autonomiarorekvesek.pdf>, letöltés ideje: 2025.06.24.
- Dabis, Attila: *Misbeliefs about Autonomy. The Constitutionality of the Autonomy of Szeklerland*. Berlin: Peter Lang Verlag. 2021.
- Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies, A Comparative Exploration*. New Haven-London: Yale University Press. 1977.
- Manzinger Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 2019.
- Mikó Imre: Huszonkét év-az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1 -től 1940. augusztus 30-ig. Stádium, Budapest, 1941.
- Perathoner, Christoph: *Die Südtirol-Autonomie als internationales Referenzmodell? Die internationale Absicherung und die Verallgemeinerungsfähigkeit der Südtiroler Errungenschaften*. Wien: Europaethnica.2015.

Könyvfejezet

- Dabis, Attila: Sustainability of Cultural Diversity and the Failure of Cohesion Policy in the EU: The Case of Szeklerland. In: Bisello, A., Vettorato, D., Haarstad, H., Borsboom-van Beurden, J. (eds) *Smart and Sustainable Planning for Cities and Regions*. SSPCR 2019. Green Energy and Technology. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-57332-4_25

Mézes Zsolt László: A dél-tiroli autonómia egyes elemeinek adaptációs lehetőségei a határon túli magyarok vonatkozásában. In: *Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítóány*, Budapest, 2003.

Peterlini, Oskar: Foundations and Institutions of South-Tyrol's Autonomy in Italy. In: Ghai, Y./ Woodman, S. (eds): *Practising self-government: a comparative study of autonomous regions*. Cambridge: Cambridge University Press. 2013.

Türk, Danilo: Good Governance: Notions and Forms, In: *Towards Good Governance and Social Integration Proceedings and Developments from the Conference, „Governance and Participation: Integrating Diversity”*. OSCE High Commissioner on National Minorities. 2007.

Folyóiratcikk

Bakk Miklós: Az autonómiatervek két szakasza Erdélyben 1989 után. In: *Magyar Kisebbség* 2004/1-2.

Bakk Miklós: Három évtized autonómiatervei. In: *Kisebbségvédelem* IV. szám (2021).

Bakk Miklós: Székelyföld különleges jogállású régió autonómiájának statútuma Tervezet 2003. In: *Magyar Kisebbség* 2004/1-2.

Bodó Barna: Jövőkép, Autonómia – Székely Közigazgatás. In: *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2018/1. különszám.

Csapó József: Székelyföld autonómia-statútuma (Terra Siculorum – Pinutul Secuiesc) Tervezet. In: *Magyar Kisebbség* 2004/1-2.

Dabis Attila: Dél-Tirol autonómia-statútuma. In: *Magyar kisebbség* 2012/3-4.

Dabis Attila: The South Tyrolean Party System. In: *Minority Studies* 17. (2014.), 33-52.

Dabis Attila: Effective Participation and Territorial Integrity: A Guide to Romanian Doctrinal Claims on Regional Power-sharing. In: *EJM Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, Volume 15, June 2022, Issue 1-2. 2022, 94-114.

Gulyás László: A kisebbségi kérdés megoldásának egy pozitív példája: Dél-Tirol esete II. In: *Korunk* 2007.

Hajdú Zoltán: A közigazgatási térszervezési teleszkóp és területszervezési reformviták Romániában az ország Európai Unió csatlakozása (2007) óta. In: *Közép-Európai Közlemények*, 2014/3-4.

Horváth-Kovács Mátyás: A Dél-Tirolban és Romániában érvényes anyanyelvi jogok és azok alkalmazásának összehasonlító elemzése. In: *Kisebbségvédelem* 2022/2.

Kántor Zoltán – Majtényi Balázs: Autonómia-modellek Erdélyben – Jövőkép és stratégia. In: *Magyar Kisebbség* 2004/1-2.

- Kiss Tamás: A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei. In: *Pro Minoritate* 2012/3.
- Manzinger Krisztián: Románia – Nemzetállam – Autonómia, Jogalkotás és ami mögötte van. In: *Glossa Iuridica* 2020/3-4.
- Manzinger Krisztián: Romák a külhoni magyar tömbterületeken. In: *Glossa Iuridica* 2024/4.
- Märle Tamás: Erdély román kézre kerülése: bevándorlás, népiptás, politika. In: *Hitel folyóirat* 2019/1.
- Márton János: Székelyföld területi autonómiája – Koncepciók és esélyek. In: *Magyar Kisebbség* 2004/1-2.
- Nagy Szeréna: Területi egyenlőtlenségek az Európai Unió, illetve Románia régióiban. In: *Economica* 2019/3-4.
- Németh Csaba: Realitás vagy ábránd: a székely autonómia-törekvésekről. In: *Miskolci Jogi Szemle* 2009/2.
- Salat Levente: Autonómiák évadja Erdélyben. In: *Krónika* 2004/6.
- Varga Attila: Autonómia – mint politikai beszédtema, mint társadalmi igény, mint közjogi állapot, In: *Magyar Kisebbség* 2004/1-2.
- Varga Attila: A román alkotmány módosításának főbb tételei. In: *Provincia* 2002/24.
- Veress Emőd: A regionális fejlesztés szabályozását meghatározó tényezők Romániában. In: *Kisebbségkutatás* 2006/1.
- Vizi Balázs: Autonómia és európai integráció – Gondolatok az erdélyi magyar autonómia esélyeiről. In: *Magyar Kisebbség* 2004/1-2.

Dokumentumok

- A 2011-es román népszámlálás Székelyföldre vonatkozó adatai. Letöltés helye: <https://statisztikak.erdelystat.ro/adatlapok/szekelyfold/3284>, letöltés ideje: 2024.12.08.
- Information Report on Local and Regional Democracy in Romania, 2002, CG/INST (8) 55 / 1992. Letöltés helye: <https://rm.coe.int/168071919c>, letöltés ideje: 2025.06.16.
- Manzinger Krisztián: *A területi alapú hatalommegosztás mint a multikulturális európai államok demokratikus stabilitásának lehetséges modellje*. PhD-értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2018.
- Option of Advocate General Jacobs (Case C-274/96)- Criminal proceedings against Horst Otto Bickel and Ulrich Franz (<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=BA5093B6E6540AC0F63359658EF7FD->

C1?text=&docid=43490&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=-first&part=1&cid=6703031, letöltés ideje: 2024.12.08.

Pfösti, Eva: Tolerance Established by Law: the Autonomy of South Tyrol in Italy, Libera Università S. Pio V, Rome, letöltés helye: http://www.mcrg.ac.in/eurac_rp2.pdf, letöltés ideje: 2024.12.08.

Székely Nemzeti Tanács „magunkról”. Letöltés helye: <https://www.sznt.org/hu/magunkrol/bemutato>, letöltés ideje: 2024.12.08.

Románia Alkotmánya

(<https://cv.prefectura.mai.gov.ro/wp-content/uploads/sites/41/2018/01/Romania-Alkotmanya.pdf>).letöltés ideje: 2024.12.08.

Románia Parlamentje- Képviselőház- Törvényhozási Tanács: Székelyföld autonóm jogállására vonatkozó törvényjavaslat véleményezése. letöltés helye: *Magyar Kisebbség* - 9. évf. 1-2. (31-32.) sz. (2004.), letöltés ideje:2024.12.08.